

Rostohar, Mihajlo

Část I.

In: Rostohar, Mihajlo. *Studie z vývojové psychologie. Díl I.* Brno: Filozofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1928, pp. [5]-71

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118723>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČÁST I.

I. O dnešním stavu vývojové psychologie.

1. Na dnešní psychologii má pronikavý vliv biologie a duchovní vědy. Biologie jí vtiskla ráz vědy organicko-genetické, duchovní vědy zase svým totalitním aspektem a svými metodami rozšiřují podstatně horizont její introspekce. Hledíme-li k psychofysické povaze vyšších organismů, lze tento úzký vztah psychologie k biologii a duchovním vědám sice snadno pochopiti, ale je otázka, zda může býti psychologie považována za jakousi biologickou disciplínu svého druhu a zda se může jako empirická věda úplně řídit noetickými hledisky duchovních věd, aniž se musí při tom vzdáti kritéria vědy empirické. Do jaké míry je správné stanovisko první i druhé, o tom promluvíme později.

Nové směry dnešní psychologie vyšly z živelného odporu proti dosavadní přírodovědecké orientaci, jež z psychologie učinila vědu mechanistickou a atomistickou¹. Vadil tedy především její atomismus, který vedl k úplné roztržtosti psychična. Jako přírodovědecké disciplíny redukují veškeré složité jevy na jednoduché elementy, jimiž je vysvětlují mechanistickým spojením, tak i mechanistická psychologie chce z několika málo psychických prvků, získaných analysou psychické skutečnosti, konstruovati všechny složité jevy, považujíc je za jakýsi agregát psychických elementů, jež sloučením nabývají formy jevů složitých (vněmu, představy, myšlenky, soudu atd.), nebo typické formy určitých stavů psychického vývoje. Tento mechanistický aspekt geneticky

¹ Viz G. Störing, *Zur Frage der geisteswissenschaftlichen und verstehenden Psychologie*. Archiv für die ges. Psychologie. B. 58, 61, 62.

orientovaná psychologie zamítá, pohlízejíc na psychické jevy jako na organický celek¹. Psychologie orientovaná přírodovědecky zůstala tedy u izolovaných psychologických elementů, vyanalysovaných ze složitého psychického zážitku, a ztratila tak styk s oním psychickým životem, jež individuum skutečně prožívá. Vysvětluje-li složité psychické jevy, považuje je za souhrn anebo resultát elementů zcela ve smyslu pojetí mechanistického. Zapomíná, že psychologický element je umělý produkt psychologické analýsy, že ve skutečnosti neexistuje a to, co je nám dáno, jest psychická celistvost.

Životní proces jest jednota — praví Dilthey² a proto psychologie nesmí přestávati na pouhých výsecích psychické skutečnosti. Musí se snažiti vystihnout celou psychickou povahu (strukturu) člověka a všechny formy psychičnosti vůbec, od částečných a individuálně celistvých struktur až po nejvyšší — struktury nadindividuální, nadosobní³. Vlastním vědeckým úkolem psychologie není vysvětlení psychického skutečna elementy vyanalysovanými, izolovanými a vytrženými z psychické souvislosti a z celků skutečně daných, nýbrž v zachycení psychického skutečna jako jednoty od stupně nejnižšího ke stupni nejvyššímu. Proto má prováděti analýsu duševní souvislosti, projevující se jak v individuu, tak v sociálních, hospodářských a dějinných soustavách, v normách právních, v projevech uměleckých atd.

Psychologie mechanistická nezná jiných spojení než spojení asociativní. Z nich vysvětluje všechny složité psychické jevy (psychologie asociací)⁴; místo principu asocičního zavádí se teď princip souvislosti organické neboli strukturální. Spojení psychických jevů tedy nevystihuje psychologie geneticky orientovaná mechanistickým pojmem asociace, nýbrž organickým pojmem psychické struktury, v níž se všechny psychické jevy sjednocují. Pojem psychické struktury se stal základním pojmem

¹ H. Werner, *Einleitung in die Entwicklungspsychologie*. 1926, str. 6.

² W. Dilthey, *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie*, 1894. *Ges. Schriften B. V*, 1924, str. 211: „Der psychische Lebensprozeß ist ursprünglich und überall von seinen elementarsten bis zu seinen höchsten Formen eine Einheit.“

³ Tamtéž.

⁴ W. Dilthey: *Tamtéž* str. 213.

nově orientované psychologie, takže pro ni někteří psychologové zavedli název „psychologie strukturální“¹.

To znamená nepochybně víc než pouhé učlenění a pouhou celistvost psychických zážitků, akcí a projevů, neboť strukturu chápeme jako trvalou psychickou stavbu, jež přesahuje daleko naše individuální zážitky, jsouc s to sama se udržeti a růsti. Její orgány a vlohy jsou jako členové spojeny disposicí v jednotu konstantních podmínek všech psychických životních projevů. V tomto pojetí je psychická struktura všeobsahujícím principem psychické skutečnosti².

Z hlediska pojetí psychické struktury jevy psychologické neexistují v našem vědomí jen po sobě a vedle sebe, spojujice se formálně psychickými asociacemi, nýbrž tvoří všechny dohromady živou psychickou jednotu, jakýsi organismus psychický, v němž se jednotlivé jevy stávají integrálními součástkami jednotného a jednotícího celku individuální psychické souvislosti nebo nějaké rozsáhlejší souvislosti. V ní mají své určité místo a funkci. Jako se v organismu nedějí jednotlivé pochody jen mechanicky jeden po druhém, nýbrž souvisí navzájem jistou vnitřní reální souvislostí a účelným uspořádáním, tak je tomu i v psychické struktuře³. S tohoto stanoviska

¹ Ed. Spranger, Psychologie des Jugendalters, 1926.

² F. Krueger, Der Strukturbegriff in der Psychologie. Bericht über den VIII. Kongreß für exper. Psychologie, str. 44: „Struktur bedeutet gegliederte und in sich geschlossene Ganzheit vom Seienden. Das ist mehr als Ganzheitlichkeit und Gliedertheit des Erlebens, des Verhaltens, des Sichäußerns überhaupt. Ein strukturiertes Seelenwesen ist reale, notwendig zu denkende Voraussetzung für alles, was wir an psychischen Phänomenen vorfinden. — Es stelle einen in sich gegliederten Aufbau dar, erhaltungsfähig und zugleich wachstumskräftig, alle seine Organe und Anlagen, die angeborenen wie die erworbenen, seien gliedhaft zu einem dispositionellen Ganzen geeint. Ein solcher Gesamtgliedbau liege als ein einheitlicher Komplex konstanter Bedingungen allen Lebensäußerungen wesentlich zugrunde.“

³ Ed. Spranger, Psychologie des Jugendalters, 1926, str. 9: „Seelisches Leben als solches aber ist kein rein ideeler Zusammenhang, sondern ein Stück Wirklichkeit, an Raum und Zeit gebunden. Soll dieses Stück Wirklichkeit auf Sinnzusammenhänge Beziehung haben, so müssen wir die sogenannte Seele selbst ansehen als ein Lebensgebilde, das auf Wertverwirklichung angelegt ist, Ein solches Gebilde im weitesten Sinne nennen wir eine Struktur. Gegliederten Bau oder Struktur hat ein Gebilde der Wirklichkeit, wenn es ein Ganzes ist,

pak tvorbu jakýchkoli psychických forem je si nutno představovati v podstatě jako psychickou genesis, t. j. tak, že psychická forma vzniká z určitého zárodku docela po způsobu vývoje organického¹. Tvrdí se dokonce, že psychická struktura, ať již individuální či sociální, vzniká a roste jako každý jiný organismus. Podle toho si mnozí psychickou strukturu představují jako vnitřně učeněnou a uzavřenou jednotu určité psychické skutečnosti. Tak místo asociačních zákonů vstupují do popředí psychologického zájmu zákony tvoření psychických struktur.

Spranger v souhlase s Kruegrem vidí úkoly vývojové psychologie ve výzkumu vývoje psychických struktur².

Psychologie orientovaná přírodovědecky je založena na principu mechanistické kausalitě a vidí v psychických pochodech spojení pouze kausální, ačkoli jejich vnitřní souvislost jest spíše teleologická. Jistě jest však psychologická kausalita zcela jiná než kausalita mechanická³. Místo kausalitě mechanické, jejímž výrazem je zásada *causa aequat effectum* a dle níž se nemůže díti nic v podstatě nového (kvalitativně), klade se kausalita celistvá, kausalita vytvářející celky neboli teleologie. S biologickou kausalitou lze sice srovnati tu, jíž podléhá dění psychické, ale není důvodu, abychom je ztotožňovali⁴. Genetická psychologie považuje obecně teleologickou souvislost za podstatný ráz psychického dění vůbec a vývojových pochodů zvláště. Tento princip teleologické souvislosti musil potom nutně vésti k pojmu psychické struktury, jenž měl hověti požadavku psychického života chápaného ve smyslu organickém. Jednotlivé jevy se dějí určitým směrem a také jejich časový sled má podstatný význam. Otázka, který jev předchází a který následuje a jaký jest jejich reální vztah vzájemný, je stejně důležitá jak u jevů složených (kde nás zajímá věděti, z jakých elementárních pochodů vzniká jev složitý), tak u elementárních pochodů samých⁵.

in dem jeder Teil und jede Teilfunktion eine für das Ganze ganz bedeutende Leistung vollzieht, und zwar so, daß Bau und Leistung jedes Teiles wieder vom Ganzen her bedingt und folglich vom Ganzen her verständlich sind.“

¹ Tamtéž strana 217.

² Ed. Spranger, Psychologie des Jugendalters 1926, str. 20.

³ H. Driesch, Grundprobleme der Psychologie, 1926, str. 58 a 62.

⁴ Tamtéž. — ⁵ W. Jerusalem, Lehrbuch der Psychologie, str. 3 a 4.

Podstatný ráz psychické struktury jest její naprostá účelnost a finální tendence jednotlivých funkcí, z nichž každá má nevědomky určitý cíl. Živý psychický organismus jest ovládán immanentní teleologií. Psychické funkce vedou tak k cílům bez vědomí subjektu. Tento rozdíl mezi objektivní a subjektivní teleologií lze poznati z tohoto příkladu: Dítě si hraje, aby se pobavilo, poněvadž mu hra působí radost. Tu jde o subjektivní teleologii. Ale ve hře dítěte je ještě víc, než si dítě samo uvědomuje — výcvik funkcí důležitých pro život. A tu jde o finalitu objektivní neboli teleologii mimosubjektivní. Z hlediska strukturálního je nutno se dívati na psychické pochody jako na pochody vesměs účelné¹. Pochopení vnitřní souvislosti psychických jevů se stanoviska teleologicko-genetického a jejich vysvětlení z jednoty funkcionální — to je podle Sprangera jedním z hlavních úkolů moderní psychologie².

Mechanistická psychologie konečně nezná význam psychických pochodů, jejich intencionálnost. Psychické jevy nemají jen svou kvalitu, ale též svůj význam neboli svou funkci³. Pocit není jen psychologickým jevem; má zároveň svůj význam, odkazuje k zcela určitému předmětu. Cítím-li, vnímám-li anebo snažím-li se, vždycky všechny tyto psychické jevy směřují k nějakému předmětu, mají předmětnou intenci, t. j. původní význam. Kromě toho mohou míti ještě význam pravdivosti, existence a pod. Významem se stává psychický jev funkcí a to v několikerém významu⁴.

¹ W. Dilthey, tamtéž str. 213. — Ed. Spranger, Psychologie des Jugendalters, str. 9 a 10.

² Ed. Spranger, tamtéž str. 10: „Wie in einem physischen Organismus jedes Organ durch die Form des Ganzen bedingt ist, und das Ganze nur durch das Zusammenwirken aller Teilleistungen lebt, so ist auch das Seelische ein teleologischer Zusammenhang, in dem jede einzelne Seite allein vom Ganzen her verständlich wird, und die Einheit des Ganzen auf den gegliederten Teilleistungen der Einzelfunktionen beruht. Es versteht sich aber von selbst, daß das einzelne Seelengebiet nur strukturiert sein kann, wenn auch das Ganze eine Struktur hat.“

³ H. Werner, Einführung in die Entwicklungspsychologie, str. 39.

⁴ Tamtéž str. 40: „... an den Bewußtseinsgegebenheiten müssen wir unterscheiden die Bedeutungen, die Funktionen, die Sinngebungen einerseits

Pojem asociace a hypothesis psychofysického paralelismu v dnešní psychologii stala se terčem útoků moderní psychologie. Analýsa psychických zážitků vedla k jejich intencionálním momentům a k faktům psychických celistvostí, strukturních souvislostí, psychických forem a pod. Ty není možno vysvětliti pojmem psychické asociace a tak asociální psychologie je dnes nemožná. Psychofysický paralelism měl řešiti otázku poměru dění fyziologického a psychologického. Na něm se zakládala psychologie orientovaná přírodovědecky. Psychofysický paralelism se ukázal neudržitelný vzhledem k výsledkům, k nimž vedla psychologická analýsa lidského jednání a těch psychických jevů, jež výkladu psychofysickým paralelismem nepřipouštějí.

Teoretické základy přírodovědecky orientované psychologie byly zcela otřeseny. Nelze se proto diviti, že v posledních letech začalo se obecně mluviti o „krisi v psychologii“¹. Opravdu, psychologie se octla v akutní krisi svou posavadní přírodovědeckou neboli mechanistickou orientací. Tato krize znamená nejen otřesení jejích základů, ale i nutnost nové orientace. Krise v psychologii, o níž se dnes mluví, má své příčiny nejen v objevech nových pravd a v jasnějším poznání pravd starých, ale především v objevech starých omylů a předsudků, na nichž dosavadní psychologie stavěla. Zkrátka: krise v psychologii znamená rozcestí dnešní psychologie, nutnost rozhodnouti se pro jednu z cest: buď pro tu, jež je vyznačena orientací biologickou, nebo pro tu, jež je značena orientací duchovědnou. V této úvodní části seznámíme se se zásadami obou orientací.

und andererseits die Phänomene, die Form der Erscheinungen selbst. Wie ein Sinn bewußt ist und wie ein Phänomen geformt ist, sind zwei verschiedene Frageweisen der Psychologie.“

Ed. Spranger, tamtéž str. 4: „Sinnvoll ist demgemäß eine Ordnung oder ein Zusammenhang, die ein Wortganzes bilden, auf ein Wortganzes bezogen sind, oder ein Wortganzes bewirken helfen. Die Teile, die an einem Ganzen zu unterscheiden sind, haben nur dann Sinn, wenn: 1. dieses Ganze unter einen Wertgesichtspunkt gerückt werden kann, 2. die Verbindung der Teile zum Ganzen eben durch diesen Wertgesichtspunkt bestimmt ist, wenn sie also den Wert mit ermöglichen und als wesentliche geordnete, nicht beliebig auswechselbare Teile angesehen werden.“

¹ Hans Driesch, Grundprobleme der Psychologie. Ihre Krisis in der Gegenwart, 1926. — K. Bühler, Die Krise in der Psychologie, 1927.

2. V psychologii biologicky orientované můžeme rozlišovati dva hlavní směry: jeden, jenž považuje psychologii za disciplínu biologickou a aplikuje přímo pojmy biologické na pochody psychické, druhý, který se opírá jen o některé biologické zásady, především o princip genetický a organický. První nazveme biologickým v užším slova smyslu, druhý genetickým.

Biologická orientace byla inaugurována psychologií Spencerovou¹. Našla brzy horlivé zastánce a pokračovatele², Hlavním charakteristickým znakem biologické orientace jest požadavek, aby psychologové, pozorující život jako nepřetržitý vývojový proces, považovali psychické jevy za procesy biologické a aby psychické funkce studovali z jejich biologických podmínek. Psychická činnost jest biologická funkce — praví Ingenieros³. Podle této orientace existují totiž určité biologické podmínky, které jsou premisami studia všech životních projevů, tedy i projevů psychických⁴. Zkrátka: nová psychologie musí býti orientována biologicky⁵. Jejím úkolem je výzkum vývoje

¹ H. Spencer, System of synthetic philosophy. IV. V. Principles of psychology, 1870—1872. I. § 54, 55.

² Zejména v Ed. L. Thorndikeovi, Animal Intelligence, New York 1911, Educational Psychology vol. I.—II., New York 1913, a H. S. Jenningsovi, Divergent Ideals and Divergent Conclusions in the Study of Behavior in Lower Organismus. Americ. Journ. of Psychol. 1910, Die niederen Organismen, ihre Reizphysiologie und Psychologie, Autor. deutsche Übersetzung von E. Mangold, Leipzig u. Berlin 1914, a E. A. Kirpatrickovi, Genetic Psychology, New York 1909 a j., jejichž názory se celkem kryjí s oním směrem, jež stručně formuloval José Ingenieros ve svých „Zásadách biologické psychologie“, mnou na několika místech citovaných.

³ José Ingenieros, Prinzipien der biologischen Psychologie (něm. překlad J. Reinkinga), 1922, str. 194.

⁴ Tamtéž str. 68: „Um die psychischen Funktionen vermittelt ihrer biologischen Bedingungen zu studieren, indem wir das Leben und das Denken kontinuierlich erklären, ist es erforderlich, die allgemeinen Bedingungen der energetischen Umsetzung zwischen den lebenden Organismen und ihrer Umwelt zu bestimmen und die synthetischen Schlüsse aufzustellen, zu welchen uns die gegenwärtigen Kenntnisse berechtigen. Sie werden uns ermöglichen, den Ursprung der psychischen Funktionen und ihre Bildung im Laufe der biologischen Entwicklung zu erklären.“

⁵ Tamtéž, Vorwort, str. IV: „Die biologische Psychologie untersucht die natürliche Bildung der psychischen Funktion im Laufe der Entwicklung der

psychických funkcí v rámci obecného vývoje biologického¹.

Dalším znakem biologické psychologie je mínění, že psychické jevy vznikají z téže základní vlastnosti živé hmoty — z její dráždivosti. Z ní se teprve postupnou diferenciací vyvíjejí pocity a všechny ostatní psychické funkce². Dráždivost a citlivost jsou totožné funkce biologické, působené strukturou organisované bytosti. Psychické funkce jsou elementární životní pochody v každé živé bytosti. Vyvíjejí se z nejprimitivnějších biologických funkcí přizpůsobení až k nejkomplicovanějším pochodům intelektuálním a vědomým funkcím vůbec³.

Psychické pochody jsou ve své podstatě přizpůsobovací děje biologické⁴, určené strukturou organické bytosti⁵.

Dalším znakem biologické orientace je zákon kontinuity biologického vývoje. Mezi fyziologickými pochody života a

lebenden Arten der menschlichen Gesellschaften und der Individuen (Vorwort I), Die genetische Methode in der Psychologie — die Spencer, Romanes, Ardigò, Ribot, Baldwin, Sergi u. a. verschiedentlich anwandten — verschafft uns die Grundbestandteile, welche zusammen mit den Daten der Hilfswissenschaften schon die Bestimmung ihrer allgemeinsten Gesetzmäßigkeiten und den systematischen Aufbau ermöglichen.“ — „Die Psychologie ist eine Naturwissenschaft, welche die psychischen Funktionen der lebenden Organismen untersucht.“ (Str. 369.) — „Die Psychologie muß einen Zweig der biologischen Wissenschaften bilden.“ (Str. 387.)

¹ Tamtéž str. 99: „Die neue genetische Psychologie hat die psychischen Funktionen in der Reihenfolge, in der sie im Laufe der biologischen Entwicklung erscheinen, zu untersuchen.“

² Sergi, L'origine dei fenomeni psichici e loro significazione biologica Milano 1885. — Ingenieros, tamtéž str. 96.

³ Ingenieros, tamtéž str. 130: „Betrachtet man aber psychische Funktionen als elementare Prozesse jedes Lebewesens, ganz gleich welchen Grades der phylogenetischen Entwicklung — und das ist der Standpunkt der biologischen und genetischen Psychologie — so erstrecken sie sich von den primitivsten Anpassungs- und Schutzfunktionen bis zu den kompliziertesten intellektuellen und bewußten Prozessen bei genialen Prozessen.“

⁴ Tamtéž.

⁵ Tamtéž str. 92: „Ohne die Grenzen der Erfahrung zu überschreiten, können wir annehmen, daß die ‚Reizbarkeit‘ und ‚Empfindlichkeit‘ nur Erscheinungen ein und derselben biologischen Funktion darstellen, die durch die Struktur der organischen Wesen bedingt ist.“

mezi jeho psychickými projevy jest kontinuita¹. Variace funkcí, jež vznikají vývojem, modifikují strukturu vytvořenou nastrádanou zkušeností individua nebo zkušeností druhovou. Všeobecnou podmínkou fylogenetického vývoje psychických funkcí ve vývoji fylogenetickém je morfogenetický vývoj těch orgánů, jež ony funkce vykonávají².

Základem psychické struktury je paměť, jež jest vlastností materie zachovávající strukturální modifikace vzniklé přízpůsobovací funkcí. Vědomí osobnosti se pamětí vyvíjí, neboť pamětí roste jeho zkušenost. Paměť však není nějaká zvláštní realita³. Psychické funkce se vyvíjejí s vývojem druhů, aniž se při tom mění jejich podstata. Podmínkou stupňových rozdílů, jež jsou mezi funkcemi jednotlivých druhů, je zkušenost každého druhu⁴.

Psychologie biologická vychází ze zákona kontinuity biologického vývoje. Zákon kontinuity psychických funkcí (zákon biopsychický)⁵, jest jen jeho speciální forma. Tento zákon tvrdí, že v každém okamžiku vývoje struktura orgánů odpovídá přesně určitému stupni psychické funkce⁶.

Genetický princip jest tak základem metody psychogenetické, jež svou povahou jest metodou srovnávací⁷.

¹ Tamtéž str. 93: „Es ist leicht zu bemerken, daß die meisten Naturforscher und Psychologen, von Spencer und Haeckel bis Romanes und Sergi, um nur die bekanntesten zu nennen, die klare Auffassung von der biologischen Natur der psychischen Funktionen hatten, der Entwicklungskontinuität zwischen den physiologischen und bewußten psychischen Prozessen, der Schutz- oder Anpassungsaufgabe der psychischen Funktionen in den Lebewesen, der Gleichartigkeit des (unbewußten) Reizes und der (bewußten) Empfindung.“

² Tamtéž str. 122: „Die physiogenetische Entwicklung der psychischen Funktionen im Laufe der Phylogenie ist durch die morphogenetische Entwicklung der Organe bedingt.“ — Str. 126: „Ebenso wie die psychische Entwicklung mit der des Nervensystems zusammenhängt, ist sie andererseits abhängig von der allgemeinen Form des Organismus.“

³ Tamtéž str. 97/98: „Von allen elementaren Eigenschaften der lebenden Materie ist das Gedächtnis das für die Erklärung der Erwerbung, der Erfahrung und der Bewußtseins-eigenschaft gewisser biologischer Erscheinungen wesentliche.“ „Dazu brauchen wir aber nicht aus dem Gedächtnis eine außergewöhnliche Wesenheit zu machen oder es mit geheimnisvollen Attributen ausstatten.“

⁴ Tamtéž str. 101 a 148. — ⁵ Tamtéž str. 101.

⁶ Tamtéž str. 149. — ⁷ Tamtéž str. 361 - 367.

Biologická psychologie jako věda genetická studuje přirozené podmínky vývoje psychických funkcí a snaží se místo nejistých hypotéz užítí nejrozsáhlejších zkušeností, jichž může nabýti pouze psychogenetickou metodou¹. Ta jediné je vhodnou metodou studia psychického vývoje. Základem této metody je extrospekce (metoda objektivní)², jejími pomůckami je introspekce a experiment³.

3. Moderní vývojová psychologie, vycházejíc z kritiky vývoje pojatého mechanisticky, snažila se ukázat na psychických konkrétních faktech, že se zkoumání psychologické může díti jen s hlediska genetického⁴. Ale to, co chce psychologie biologicky orientovaná, je vlastně mnohem více než jen nutnost dívati se na psychické dění se stanoviska vývojového. Předpokládá se totiž, že psychický vývoj lze vystihnouti pouze vývojovými pojmy biologie, která se má proto státi svými principy teoretickou základnou a východiskem⁵. Pak pochopíme, jak pojem organického vývoje mohl býti převzat z biologie a aplikován na vývoj psychologický jak individuální, tak sociální.

Hledisko genetické⁶, podle něhož jest každý psychický jev pochod vývojový, může býti velmi plodným metodickým heslem, je-li ho ovšem dobře užito. Biologická orientace však tohoto hesla

¹ Tamtéž str. 366.: „Die Psychologie studiert solche Funktionen, die sich im Laufe der biologischen Entwicklung bilden. Sie ist eine genetische Wissenschaft, und muß sich daher der genetischen Methode bedienen.“

² Na objektivní metodě se zakládá psychologie behaviouristická (E. L. Thorndike, *Animal intelligence; an experimental study of the association processes in animals*. N. Y. 1898. — J. B. Watson, *Behavior, an Introduction to comparative Psychology*. 1914. — H. S. Jennings, *Contributions to the study of the behaviour of lower organismus*. Wash. 1904. — W. Mc. Dougall, *Psychologie, Studium chování* (čes. překlad od B. Sekuly a E. Smetáčka).

³ Tamtéž str. 367: „Die extrospektive Beobachtung ist die fundamentale und die Introspektion und das Experiment ihre wertvollen Hilfsmittel.“

⁴ W. Dilthey. Tamtéž. — H. Werner, *Einführung in die Entwicklungspsychologie*, 1926. — F. Krueger, *Über Entwicklungspsychologie. Ihre sachliche und geschichtliche Notwendigkeit*, 1915.

⁵ Tak zejména J. M. Baldwin, *Mental Development in the Child and the Race*, New York 1897, a H. Werner ve spisích již uváděných.

⁶ Z českých psychologů uznal nutnost genetického hlediska v psychologii Fr. Krejčí, *Zásada vývoje v psychologii*. Vyr. zpr. gym. na Kr. Vinohradech, Praha 1900. — *Psychologie*, Praha 1902. Díl I. § 95.

velmi zneužila¹. Leckterou zásadní otázku řešila se stanoviska biologického a přehlédla, že jde jen o metodické heslo a jen o hypotesu. Zapomněla i na to, že zákony kontinuity biologického vývoje nejsou poznatky zkušenostními, ale pouhými hypotetickými konstrukcemi právě tak jako zákon psychogenetický nebo biopsychický. Jsou to hypotese založené na pouhých analogiích — a analogie nedávají práva k nejobecnějším indukcím, jejichž výrazem jsou právě zákony empirické.

Biologická orientace znamená také odklon od psychologie orientované přírodovědecky. A tu si musíme všimnouti především jejího nového pojetí významu paměti jako strukturálního principu. Jím nahrazuje psychologie principy asociační. Pak si musíme všimnouti toho, že zamítá psychofysický paralelismus jako zásadní hypotesu přírodovědecké orientace, již se vysvětloval vznik psychických jevů. A zamítá-li vysvětlení hypotesami, pochopíme, že zdůrazňuje nutnost co nejdůkladnějšího pozorování. Ovšem že toto přílišné přeceňování metody extrospektivní (objektivní) zaviňuje hrubý noetický omyl — znehodnocení introspekce. Biologicky orientovaná psychologie nepochopila noetický význam introspekce proto, že nepronikla do podstaty metody extrospektivní.

Vývojová psychologie, orientovaná biologicky, tvrdí², že psychologie, která naráží v duševní skutečnosti stále na psychické typy odstupňované podle povahy i výkonnosti, nemůže jako biologie vystačiti bez pojmu vývoje a descendance; neboť zkušenost nás učí, že rozmanité organické formy v přírodě jsou přímo odstupňovány, takže je lze jen jednotně pojmuti jako řadu genetickou (Stufenordnung)³. Nechce-li vývojová psychologie přestávati na pouhém konstatování těchto rozmanitých odstupňovaných typických forem psychických, je podle Wenera nutné je vysvětliti a především jednotně chápati. A to je možné zase jen aplikováním pojmu organického vývoje⁴.

¹ Hojně dokladů pro to nalezáme právě u Ingenierose.

² H. Werner, tamtéž str. 4: „Das Entwicklungsprinzip ist also notwendig, um biologisch einsichtig zu erkennen. Ähnlich verhält es sich in der Entwicklungspsychologie...“

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž str. 4 a 6.

Psychologie mechanistická má především nesprávný pojem psychického vývoje¹. Pojem psychologického vývoje byl dříve koncipován ve smyslu přírodovědeckém, mechanistickým, dnes jest chápán biologicky a každý stupeň psychického vývoje znamená nám vývoj ve smyslu organickém². Konkrétně řečeno: psychologie mechanistická pohlíží na psychický vývoj jako na pohyb mechanický nebo jako na děj kumulační, hromadění vlastností nebo znaků³. K pojmu vývoje pak nepatří jiné znaky než kvantitativní, jiné změny než změny kvantitativní. A konečně podle mechanistické psychologie také mezi jednotlivými stupni vývojové řady jsou toliko rozdíly kvantitativní a každý stupeň následující liší se od předchozího stupně nějakým kvantitativním plus, obsahuje více znaků, kdežto v orientaci biologické každý stupeň vývojové řady je relativně uzavřenou, svéráznou, samostatnou jednotkou, organickým celkem⁴.

V mechanisticky orientované psychologii přechází se od nižšího stavu psychologického vývoje k stavu vyššímu prostým přidáním znaků nebo elementů. Je tedy mechanistický pojem vývoje psychického statický. Biologicky orientovaná psychologie naproti tomu považuje typické formy psychické za pouhé stupně vývojové řady té které psychické jednotky. Jednotlivé jevy jsou jen nesamostatnými elementy této jednotky, od níž je nelze oddělit a přiřčení snad někam jinam tak, aby tím psychická podstata jednoty neutrpěla. Psychická struktura dítěte na příklad byla dříve považována za mechanický svazek neboli agregát znaků, jejichž

¹ Tamtéž str. 6 a 7.

² Tamtéž str. 7: „Die Entwicklungsstufen wie die Entwicklungsrichtung dürfen also nicht, wie dies in der älteren Betrachtungsart gang und gäbe ist, physikalierend, sondern müssen im Sinne einer Lebenswissenschaft organisch gefaßt werden.“

³ Tamtéž str. 6.: „Und ebenso wurde früher die Richtung jeglicher Entwicklung gewöhnlich nicht in ihrer organischen Einheit, sondern nach dem Bilde einer physikalischen Bewegung oder nach einer Anhäufung von hinzu-kommenden Merkmalen.“

⁴ Tamtéž str. 6/7: „Die ganze ältere Auffassung der Entwicklung ist beherrscht von dieser durchaus nicht organischen sondern mechanischen Auffassung einer Addition von Merkmalen, während sich in der neuen Auffassungsweise mehr und mehr der Gedanke durchringt, daß Entwicklung schöpferische Entwicklung sei; das heißt, daß jede höhere Stufe ein eigentümliches Neues gegenüber der primitiven darstelle.“

přibýváním nebo ubýváním se jednotlivé stavy psychického vývoje lišily¹.

Podobně i směr psychického vývoje byl chápán jako děj fyzikálně-mechanický, určený pouze časovou posloupností. Na příklad vývoj člověka od dětství k vyspělosti byl vykládán pouze kvantitativním vývojem určitých psychických funkcí z daných dispozic, anebo se mysliło, že je nutno od duševní struktury vyspělého člověka abstrahovati jen určité znaky (schopnosti), aby se došlo k primitivnější psychické struktuře dítěte. Avšak — zdůrazňuje zase Werner² — jen formálním odečítáním strukturálních znaků vyššího stupně není možno dojíti struktury stupně nižšího. Každý sebe primitivnější stupeň je relativně uzavřený samostatný celek, právě tak, jako každý stupeň vyšší znamená zásadně novou psychickou strukturu, již nelze oddělití jen formálně logickým sčítáním znaků stupně nižšího. Psychický vývoj v pojetí biologickém je nutno chápati jako vývoj tvořivý (schöpferische Entwicklung)³.

Pojem duševního vývoje, opírající se o pojetí biologické, nutí nás podle všeobecného mínění psychologů pohlížeti na jednotlivé psychické pochody jako na děje účelné. Psychické dění jest jakousi stavbou podle určitého plánu, a odhaliti tento plán jest hlavním úkolem psychologie vývojové⁴.

Werner považuje pojem vývoje za ústřední problém psychologie. Na něm závisí všechny problémy ostatní. Podle Wenera má dvě stránky, statickou a dynamickou. Neboť u psychického vývoje lze rozlišovati jednak vývojové stupně neboli příčné řezy (Entwicklungsstufen, Querschnitte) a jejich navrstvení, jednak souvislost genetickou, směr neboli tendenci vývojovou. Stanovení jednotlivých vývojových stupňů a jejich struktur, ať již u individuí nebo u lidských společností, je jedním úkolem genetické psychologie, stanovení souvislosti a vývojového směru je úkolem druhým⁵.

¹ Tamtéž str. 6.

² Tamtéž str. 7. Totéž říká J. M. Baldwin, tamtéž § 1.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž str. 6. — K. Bühler, Die geistige Entwicklung des Kindes, 1924.

— Ed. Spranger, Psychologie des Jugendalters.

⁵ H. Werner, tamtéž str. 5.

4. Psychologie geneticky orientovaná neuznává statických neměnných prvků v psychickém životě. Na psychické jevy se dívá zásadně jako na děje dynamické a považuje je za pouhé projevy jednotného psychického vývoje podle vzoru vývoje organického. Substrát jeho vidí pak buď v psychické struktuře jako empirické jednotě psychologické nebo v reální jednotě metafysické, vymykající se zcela naší zkušenosti.

Genetická orientace F. Kruegera, o níž jsem se zmínil již několikrát, pohybuje se celkem v mezích psychologické zkušenosti, kdežto u W. Sterna¹ je biologická orientace zabarvena filosoficky. Psychický vývoj, jako každý vývoj vůbec, je v své podstatě pochod teleologický². Fysický a psychický vývoj jsou jen dvě konvergentní stránky téhož původního procesu vývojového (Urphänomen)³, jehož podstatou jest vnitřní účelnost⁴. Reálním substrátem psychogenese, jež se nám jeví jako řetěz vývojových metamorfos⁵, jest „unitas multiplex“⁶, t. j. „individuum“, „já“, jež jest metafysickou účelnou jednotou. V ní jsou jednotlivé dispoicce vtěleny jako do jediné a jednotné dispoicce základní⁷.

Otázka po vzájemném poměru dispoic je otázkou filosofickou⁸. Problém „unitas multiplex“ stává se tak předmětem filosofických úvah, jak bude jasno z této úvahy. Psychologie má zjistiti, které částečné vlastnosti osobnosti uvnitř její celkové struktury (Gesamtstruktur) jsou spojeny pevněji a které volněji. Pátrá po hlavním činiteli (Zentralfaktor), společném všem vlastnostem částečným. Vývojová psychologie zkoumá, kterak určité formy dispoic přecházejí jedna do druhé a kterak sukcesivní projevy

¹ Person und Sache, 1923, B. I., str. 304.—341. — Differenzielle Psychologie, 1921, str. 19.—28. — Die Psychologie und der Personalismus, 1917. — Tatsachen und Ursachen der seelischen Entwicklung. Zeitschrift für ang. Psychologie, Bd. I.

² Person und Sache, B. II. str. 18—19. — Die Psychologie und der Personalismus, str. 31: „Ihre Einheitlichkeit besteht im rein Teleologischen.“ Sr. str. 42 a 44.

³ Person und Sache, B. I., str. 317.

⁴ Tatsachen und Ursachen der seelischen Entwicklung, str. 5.

⁵ Tamtéž str. 15.

⁶ Die Psychologie und der Personalismus, str. 29.

⁷ Tamtéž str. 30. — ⁸ Tamtéž.

rozmanitých dispoic jsou následkem mezi sebou souvisících fází uvnitř jednotného procesu dozrávání osobnosti. V prvním i v druhém případě se shledalo, že dispoice mají v psychologii větší význam, než se mysliło původně. Poznal se jejich úzký vztah k účelné jednotě; v strukturální souvislosti jsou tyto dvě věci vedle sebe (im Nebeneinander), v souvislosti vývojové po sobě (im Nacheinander)¹. Z ideje unitas multiplex vyplývá, že osobnost spěje k jednotnému psychickému cíli (Zielstrebigkeit) tak, že se jednotná dispoice psychická, jež je základem pro dispoice ostatní, projevuje v každém částečném působení směrem celkové účelnosti osobnosti. Jednotnost oné základní dispoice je tedy jen v teleologii². Dispoice znamená účinnost, ale potencialita není sama v sobě, předpokládá nějakou skutečnost, něco reálně existujícího. Tohoto postulovaného nositele základní dispoice psychické nazývá Stern „subjektem“ neboli „já“³.

Osobnost jest entelechie a její jednotlivá vyzářování jsou dispoice, jež jsou proto filosoficky oprávněny. Takovým existujícím já neboli subjektem, jenž je přes rozmanitost součástí reální, svéráznou a svéhodnotnou jednotou (eigenwertig), jest osobnost, projevující se jednotnou a vědomě účelnou činností⁴. Jest to v své podstatě realita neutrální, t. j. není ani psychická ani fyzická. Osobnost je živý celek, jenž má stálou snahu a schopnost uskutečňovati své cíle. Jest tedy především nutno, aby byla rozvinuta soustava rozmanitých účelů neboli mimopsychologických „telos“. To však není úkolem psychologie, nýbrž zvláštní filosofické disciplíny, kterou Stern nazývá vědou o osobnosti (Persönlichkeitslehre nebo Teleologie)⁵.

Každá osobnost jest členem vyšších jednot, jimž náleží ráz živých účelných celků, t. j. osobnosti v širším slova smyslu (rodiny, národa, lidstva, božství). Účastenství osobnosti na těchto nadindividuálních jednotách (Übereinheiten) znamená sloužití jejich účelům (hypertelie)⁶. Tato filosofická nauka jest předpokladem každé psychologie⁷. Co znamená pro psychologii? Má

¹ Tamtéž. — ² Tamtéž str. 31. — ³ Tamtéž. — ⁴ Tamtéž str. 50.

⁵ Die Psychologie und der Personalismus, str. 45. — ⁶ Tamtéž str. 46.

⁷ Tamtéž str. 45: „Damit erhebt sich die Persönlichkeitslehre grundsätzlich über die Psychologie; sie wird zu einer selbständigen philosophischen

především význam negativní, poznání, že účely osobnosti nejsou povahy psychické, nýbrž neutrální. Noeticky lze říci: nejsou subjektivní, nýbrž objektivní. Neběží o to, že si osobnost tyto účely uvědomuje (představuje), ale o to, že určují její skutečný život (fysický i psychický). Z teleologie (jako vědě o účelech osobnosti) lze potom odvodit pozitivní důsledek pro psychologii, k němuž by nebyla nikdy došla, kdyby pohlížela na psychické jevy jako na konečná fakta, jež nelze převést na reality jiné¹. My však na podkladě teleologie můžeme zkoumat nejenom to, co jest psychické, ale i význam psychického jevu. Význam však je poukaz k něčemu, co je jeho podstatou. Tento podklad vidí Stern právě v účelnosti osobnosti².

Otázka je zde, co v soustavě účelnosti znamená vědomí. Pokud považujeme vědomí za zrcadlo osobních zájmů, je nutno zdůraznit, že nejen na některých místech toto zrcadlo skresluje, ale i nedostatečně ukazuje a někde že je vůbec slepé, takže osobní tendence zůstávají mimo vědomí. Zkrátka zážitky vědomí jsou nám jasné teprve tehdy, když je vystihneme v jejich symbolických relacích k účelům osobnosti. K významu vědomých jevů však bez výkladu proniknouti nedovedeme³. Vědomí stále vzrůstá novými zážitky a určuje účely osobnosti, a to souběžně se stoupajícími pořadími účelů⁴.

Vidíme tedy, kterak biologická orientace genetické psychologie vede Sterna k orientaci filosofické a tím zpět k duchovním vědám. Je to případ velmi obdobný Drieschovu obratu od biologie k filosofii organického. Sternova psychologie stává se tak filosofií duševna a psychického vývoje.

5. Jak Dilthey, tak i Krueger se domnívali, že se vyvíjí jak struktura psychy individuální, tak struktura psychy sociální, kdežto

Disziplin, die als Grundlage nicht nur für die Psychologie, sondern auch für alle anderen Tatsachen- und Normwissenschaften vom menschlichen Individuum zu gelten hat.“

¹ Tamtéž str. 48. — ² Tamtéž.

³ Tamtéž str. 49.: Die Bewußtseinserlebnisse werden erst dann verständlich, wenn man sie in ihren symbolischen Besichtigungen zu den Zwecken der Persönlichkeit erfaßt; an die Bedeutung des Bewußtseins kommen wir ohne Deutung nicht heran.

⁴ Tamtéž.

Driesch o tom pochybuje¹. Oba tyto pojmy však vyjadřuje velmi neurčitě. Připouštíme-li ontogenesi duše — namítá Driesch² —, pak ji musíme chápati jako ontogenesi biologickou (jako individuum celistvé, takové, že mu nelze ubrati nějaké části, aniž porušíme jeho podstatu). To znamená, že musíme duši chápati tak, že se v ní nerozmnožuje rozmanitost, ale že jde o přechod rozmanitosti již dané ze stavu možnosti (potentia, dispositio) do stavu aktivního (actus). V své psychologii považuje Driesch duši za dynamickou soustavu nadanou zvláštní organizací, jež přesně odpovídá našim zažitým kategoriím a jejich vzájemným vztahům. Psychická struktura je zvláštní forma živé jednoty³. Pojem struktury jako pojem konkrétní celistvosti nám však nepostačí pro pochopení vývoje. K tomu je zapotřebí ještě principu kauzality, neboť vývoj není pouze časová posloupnost změn, nýbrž i reální pochod, v němž každá změna má svou reální příčinu⁴.

O nadindividuální psychické struktuře se Driesch vyslovuje ve smyslu empiricko-positivním, popíraje „nadosobního ducha“ jako bytost reální. Uznává v sociálních skupinách psychickou strukturu, ale nemyslí, že by šlo o nějakou nadosobní realitu nebo realitu existující mimo individua⁵.

Pojmem struktury jednak se chtělo dosíci vnitřní jednoty psychických jevů, jednak se chtěla vyplniti mezera v asociačním spojení psychologie mechanistické. Tento pojem měl

¹ Grundprobleme der Psychologie, str. 142: „Ob die Struktur der Seele sich entwickelt, das ist die Frage.“

² Ordnungslehre, 1923, str. 352.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž str. 62: „Ganzheit allein genügt also nie zur Erfassung der Sachlage da, wo Genetisches in Frage kommt. Wo das der Fall ist, muß sich Ganzheit stets mit Kausalität verkoppeln. In der Biologie gilt das ganz ebenso wie in der Psychologie;...“

⁵ Tamtéž str. 142: „Nur dieses will ich sagen, daß es sicherlich einen unpersönlichen alle Menschen, ja vielleicht alles Lebende umspannenden Geist giebt, daß man aber nicht von einem überpersönlichen Wesen mit Rücksicht auf ein besonderes Volk oder einen besondern Staat reden darf. Was man Volksseele nennt, läßt sich auf bewußte oder unbewußte Beeinflussung oder auf Nachahmung zurückführen oder es bezeichnet nur einen Durchschnitt. Wer eine Volksseele als eine besondere Wesenheit annimmt, der muß eine solche ‚Wesenheit‘ auch für eine Universität oder einen Klub zulassen.“

býti také jednotným reálním substrátem pro nadindividuální neboli objektivní projevy psychické skutečnosti, chápané jako organismy, jež se vyskytují v sociálních skupinách (na př. v rodině, národě) anebo v jejich konkrétních psychických formách — v řeči, obyčeji, náboženství atd. Zkrátka, biologická orientace pronikla též do sociální psychologie¹, kde proti psychologii mechanistické znamená obrat zejména v pojetí duše národa, v pojetí ducha kultury, vnitřní souvislosti historie vůbec a pod. Pojem struktury umožňuje nám pochopiti jednotlivé nadindividuální jevy psychické povahy z celkové duševní struktury té které sociální pospolitosti, skupiny, doby atd¹. Objektivní psychickou strukturu však se stanoviska biologického nelze skládati z individuí jako elementů, jak to dělá vlivem Herbartovým sociální psychologie Lazarova a Steinthalova, orientovaná mechanisticky, nýbrž psychická struktura jako individuální princip nutně nás vede k stanovisku genetickému. Tak i sociální psychologie nemůže býti z týchž příčin v své podstatě jinou vědou než genetickou. Totalitní aspekt v psychologii, jehož bylo dosaženo pojmem objektivní struktury, jest zároveň onim bodem, v němž se stýká organická orientace soudobé psychologie s orientací duchovědnou.

6. Duchovědná orientace psychologie inaugurovaná mnohostrannými podněty Diltheyovými²) vychází z vnitřní zkušenosti a psychického zážitku. Psychologie orientovaná duchovědně ve formulaci Diltheově je tedy založena na metodických zásadách introspekce. Všechny metody ostatní a všechny metodické pomůcky mají za úkol pouhé rozšíření jejího okruhu. A k tomuto rozšíření okruhu bezprostředních zážitků přispívá především porozumění zážitkům osob jiných³.

¹ O významu pojmu struktury pro psychologii pojednal velmi důkladně F. Krueger, *Über Entwicklungspsychologie*, 1915. — *Der Strukturbegriff in der Psychologie. Bericht über den VIII. Kongreß für exper. Psychologie*, 1924. — Th. W. Danzel, *Prinzipien und Methoden der Entwicklungspsychologie, Grundlinien einer psychologischen Entwicklungsgeschichte von Kultur und Gesellschaft. Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden, Abt. VI*, 1921.

² Viz mimo uvedený spis ještě jeho *Beiträge zum Studium der Individualität. Ges. Schriften, B. I*, 1923, a *Die geistige Welt. Gesam. Schriften, B. VI*, 1924.

³ Tamtéž str. 198: *Wir ergänzen die innere Wahrnehmung durch die Auffassung fremder Personen. Wir fassen das Innere derselben auf.* — „Das-

Atribut „duchovědná“ náleží jí především proto, že opírajíc se o filosofický princip totalitní svou základní metodu rozšiřuje metodickými pomůckami, jichž speciálně užívají duchovní vědy. Psychologie duchovědná jde tedy jednak svým totalitním aspektem, jednak svým zvláštním metodickým hlediskem daleko za úzce vymezený okruh subjektivních psychických zážitků, vniká tak především do hlubin nevědomé psychické skutečnosti, vloh a dispozic, do hlubin podvědomého psychického života. Je to oblast oné psychické skutečnosti, z níž prýští různé síly psychické, zasahující do běhu našeho života vědomého. Je však naší vnitřní zkušenosti nepřístupná, a chceme-li ji poznati, musíme metodu introspekční doplniti těmi metodami, jichž užívají při svém studiu duchovní vědy¹. V našich poznatcích psychické strukturální souvislosti jsou některé podstatné mezery, jež je nutno doplniti. Tyto mezery musí psychologie nahraditi, nechce-li zůstatí za psychologickou zkušeností politiků, státníků a básníků². Psychologie se bez filosofických předpokladů neobejde — praví Th. Erismann³.

Totalitní aspekt vyžaduje předně pochopení psychického života jako teleologické jednoty, jež se nazývá strukturou⁴.

Každý psychický jev je nutno vykládati z celkové osobnosti individua, t. j. je nutno chápati jednotlivé jevy a funkce jako integrální části psychické struktury individua účelně působící. Účelně

jenige an einem fremden Seelenleben, was von diesem eigenen Innern nicht bloß quantitativ abweicht, oder durch Abwesenheit von etwas, das im eigenen Innern vorhanden ist, sich unterscheidet, kann von uns schlechterdings nicht positiv ergänzt werden.“ (Str. 199.)

¹ Dilthey, Beiträge zum Studium der Individualität, str. 252: Und überall läßt sich an diesen Geisteswissenschaften (Psychologie, Philologie, Geschichte, Sprachwissenschaft, Wirtschaftslehre, Jurisprudenz, Ethik, Ästhetik, Logik, Staatswissenschaften usw., und sie bilden einen Zusammenhang, p. 250) das Zusammenwirken von äußerer Erfahrung, innerer Erfahrung, transzendentaler Methode und Transposition der inneren Erfahrung in die Objekte auf der Grundlage der Gleichartigkeit des geistigen Lebens nachweisen.“

² Tamtéž.

³ Eigenart des Geistigen. VI. Induktive und einsichtige Psychologie, 1924.

⁴ W. Dilthey, Ideen, str. 211: „Das Seelenleben wächst nicht aus Teilen zusammen; es bildet sich nicht aus Elementen; es ist nicht ein Kompositum, nicht ein Ergebnis zusammenwirkender Empfindungsatome oder Gefühlsatome; es ist ursprünglich und immer eine übergreifende Einheit.“

působení je vnitřní ráz každé individuální struktury. Chceme-li vnitřní souvislost psychických pochodů pochopiti úplně, musíme je chápati ne kausálně (mechanisticky), nýbrž teleologicky, a nesmíme vysvětlovati jednotlivé jevy z elementu, nýbrž z celkové psychické struktury. Individuální struktury zase z objektivně dané struktury historické (objektivního ducha), zkrátka každá psychologie je psychologií vlastně strukturální¹. To je líc duchovědné orientace.

Ale orientace duchovědná v psychologii má také svůj rub, totiž v požadavku, aby se psychologie ve své orientaci mohla státi základem všech duchovních věd. Psychologie orientovaná přírodovědecky nejenom že se nemůže státi základnou duchovních věd, nýbrž dokonce na ně působí velmi nepříznivě². Proto je nutná a možná psychologie jen ta, jejímž základem je metoda analytická a popisná a jež bude s to státi se orgánem duchovních věd, jako je matematika orgánem přírodních věd³. Je nutná také proto, že přírodovědecká psychologie ve své soustavě nemůže nám podati objektivní poznání o souvislosti psychických jevů⁴. Prvním předpokladem každé objektivní metody jest možnost vnímati své vnitřní stavy. Tento předpoklad je nade vši pochybnost. Vnitřní zkušenosti jsou nám psychické jevy přímo dány v své realitě. Vnitřní zkušenosti, která tím má absolutní hodnotu noetickou, doplňuje se naše pochopení psychických zážitků jiných osob⁵. Je to přenesení neboli transposice naší vlastní zkušenosti na analogické případy cizí⁶. Vnímáním, pozorováním sebe, srovnáváním, experimentem a jinými pomůckami metodickými, jako jsou zejména právě transposice naší vnitřní zkušenosti, a transcendentální me-

¹ Ed. Spranger, *Psychologie des Jugendalters*, str. 10: „Wir könnten daher für unsere Psychologie nach der sie beherrschenden methodischen Grundvoraussetzung auch den Namen Strukturpsychologie einführen. Strukturpsychologie ist also jede Psychologie, die die seelischen Einzelercheinungen aus ihrer wertbestimmten Stellung im einheitlichen Ganzen und aus ihrer Bedeutung für solche totalen Leistungszusammenhänge versteht.“ *Srov. str. 16 a 17.*

² W. Dilthey, *Ideen*, str. 191.

³ Tamtéž str. 193. — ⁴ Tamtéž.

⁵ Tamtéž str. 198.

⁶ Tamtéž str. 199 a *Beiträge zum Studium der Individ.*, str. 251 a 252.

todou filosofickou snaží se duchovní vědy proniknouti do hlubin našeho života¹.

Z teleologické povahy činné psychické struktury nutně pak plyne i zákon vývoje duševního života. Neboť v psychické struktuře a v jejích působivých silách je jakási účelnost, která jako tendence žene určitým směrem. Kdyby této účelnosti psychické skutečnosti nebylo, pak by duševní proces nemohl býti vývojem². Všechny psychické pochody směřují k tomu, aby se v nás vytvořila psychická struktura. Psychický vývoj je tedy sychogenese a cílem jeho je vznik psychické struktury, jež je imanentní příčinou psychického života. Psychický vývoj vůbec má tendenci vytvořiti pevné vztahy psychických funkcí, takové, jakých právě vyžadují individuální životní podmínky³.

Genetická psychologie, obírající se vývojem psychických struktur, jež podle F. Kruegera⁴ nejsou přístupny zkušenosti subjektivní, musí pracovati především metodami duchovědnými. V psychickém životě jsou vývojové pochody ovládány naprostou finalitou, ať si je toho subjekt vědom, či není. Duchovědně orientovaná psychologie vývojová chce psychický vývoj vyložiti interpretací teleologickou, chápajíc psychické pochody jako děje finální⁵. Jsou nadosobní, nadindividuální neboli objektivní

¹ Tamtéž.

² Ideen str. 176: „Aus dem teleologischen Charakter dieses Zusammenhanges ergibt sich als zweites Grundgesetz des Seelenlebens, das gleichsam in der Längsrichtung wirkt, das der Entwicklung. Bestände nicht in der seelischen Struktur und ihren treibenden Kräften eine Zweckmäßigkeit und ein Wertzusammenhang, der sie in einer bestimmten Tendenz vorwärts triebe, dann würde der Lebenslauf nicht Entwicklung sein. — Diese Entwicklung hat in dem Menschen die Tendenz, einen festen Zusammenhang des Seelenlebens herbeizuführen der mit den Lebensbedingungen desselben übereinstimmt.“

³ Tamtéž.

⁴ Über Entwicklungspsychologie. str. 86.

⁵ Ed. Spranger, tamtéž str. 17: „Gerade die letzte normative Wendung wird wesentlich, wenn wir es nicht mit verstehender Strukturpsychologie schlechtweg zu tun haben, sondern mit verstehender Entwicklungspsychologie.“ — Str. 19: „Eine Entwicklungspsychologie hat über die allgemeine Aufgabe des Verstehens hinaus noch die besondere Aufgabe, gewisse Erscheinungen gerade als Entwicklungserscheinungen zu verstehen, und sie damit einer Teleologie einzuordnen die mindestens nicht im subjektiven Erleben des jungen

teleologické souvislosti (objektivní duch), v nichž jest má osobní struktura obsažena a jsou i objektivně platné teleologické zákony, jimž jsou podřízeny pochody mého individuálního psychického života. Rozdíl je však v tom, že náš osobní život, naše individuální struktura může být naším zážitkem subjektivním, objektivní struktura však nikoli. Psychologie přestávající na subjektivní zkušenosti prováděné induktivní metodou dospívá jen k popisu subjektivní zkušenosti a tak velká část skutečnosti psychické zůstává nepoznána. To se týká zejména její vnitřní souvislosti, jež má ráz teleologičnosti¹.

Jak lze potom pochopiti tuto teleologickou podstatu (sinnbedeutende, sinnerfüllte)? Metodou transcendentální, odpovídá Dilthey²; intuicí, odpovídají Spranger³ a Erismann⁴. Orgánem intuice jest obrazotvornost, povznášející nás nad oblast subjektivní zkušenosti a poskytující nám možnost proniknouti do nadindividuálních struktur tím, že je sama podřízena objektivní účelnosti a jejich zákonitosti.

Tak má být orientována zejména moderní vývojová psychologie, jejímž hlavním úkolem jest studium vývoje psychické struktury jako živé, účelné jednoty. V každém vývojovém pochodu běží o řadu změn nějakého subjektu, plynoucích ze součinnosti vnitřních i vnějších činitelů, a to tak, že směr vývojového pochodu jest určen především činiteli vnitřními, vlohami nebo tendencemi tkvícími v onom subjektu⁵. Dále patří do obsahu

Menschen bewußt wird, ja die über sein Subjekt insofern hinausgreift, als jede von ihnen kommende Entwicklung sich mit den äußeren physischen und geistigen Lebensbedingungen auseinanderzusetzen hat.“

¹ W. Dilthey, Ideen, str. 207.: „Dieser seelische Strukturzusammenhang ist nun zugleich ein teleologischer. Ein Zusammenhang, welcher Lebensfülle, Triebbefriedigung und Glück zu erwirken die Tendenz hat, ist ein Zweckzusammenhang. Ja in der seelischen Struktur allein ist der Charakter der Zweckmäßigkeit ursprünglich gegeben.“

² Ideen, str. 216. Beiträge zum Studium der Indiv. str. 251.

³ Tamtéž str. 7. — ⁴ Erismann, tamtéž.

⁵ Dilthey, Ideen, str. 220: „Alles, die Bedingungen, unter denen wir stehen, der seelische Strukturzusammenhang, den sie bestimmen, wirkt zusammen, Gestalt des Seelenlebens zu erwirken.“ Srov. str. 213 a 214. — Spranger, tamtéž str. 17.

pojmu psychického vývoje představa rozvinutí neboli evoluce (*Entfaltung*), t. j. diferenciacie, rozrůznění funkcí a jejich výkonnosti až na nejvyšší stupeň. Při tom se jednota a identita subjektu úplně zachovává¹. Konečně náleží nutně k obsahu pojmu psychického vývoje vztah řady změn k určitému ideálu (hodnotě) nebo cíli representovanému konečným stavem. Jeho uskutečnění lze si mysliti jako teleologickou účelnou sílu, jež působí konstantně na řadu změn².

Psychický vývoj je nutno si mysliti jako diferenciací děj individuálního života duševního, postupující z vlastního nitra k většímu vnitřnímu učlenění a k většímu zdokonalení psychické výkonnosti³. Pojem psychického vývoje se však mění podle míry, jíž užíváme při jeho měření. Hledáme-li konečný cíl vývoje pouze v zachování psychofysického individua, náleží do pojmu vývoje jen to, co vede k tomuto cíli⁴. Pak ovšem pojem psychického vývoje znamená pouze vzestupné zvýšení životních schopností neboli přirozené přizpůsobení individua fyzickým podmínkám prostředí a funkcemi psychickými⁵. Hledáme-li však konečný cíl v účasti individuální psychy (na objektivním duchu) a ve vzestupném zvýšení duševnosti vůbec, komplikuje se koncepce pojmu vývoje daleko více, poněvadž se v tomto případě vztahují adaptace a výkonnost individua k objektivnímu nebo okolnímu světu duševnímu a nejen k světu přirozenému danému zkušeností subjektivní⁶. Sama v sobě diferencovaná, ale na venek uzavřená jednota subjektu, jest jeho duševní formou, etickým obsahem. osobností ve smyslu slov Goethových „ražená živoucí forma“, jež se vyvíjí. Spranger⁷ chápe psychologický vývoj v tomto širším smyslu a proto nemůže považovati mládí za pouhou vývojovou fázi mezi dětstvím a dospělostí. Mládí (*Jugendalter*) je mu dobou, která je mezi typickou, nevyvinutou duševní strukturou dětskou

¹ Tamtéž str. 217. a 218.

² Tamtéž str. 214.: „Bestände nicht in dieser Struktur eine Zweckmäßigkeit, welche sie vorwärts bewegte, dann würde der Lebenslauf nicht Entwicklung sein.“ — Spranger, tamtéž str. 17. a 18.

³ Dilthey, *Ideen*, str. 216. — ⁴ Tamtéž str. 217.

⁵ Tamtéž str. 219. — Spranger, tamtéž str. 28.

⁶ Dilthey, tamtéž. — Spranger, tamtéž. — ⁷ Tamtéž.

a ustálenou duševní strukturou vyspělého člověka. Mládi je nutno považovati za svérázný typ psychické struktury¹.

Tak se stává vývojová psychologie nutně vědou o vývoji psychické struktury, stává se psychologíí strukturální, neboť podstatou jejího studia jest zkoumání vývoje psychické struktury jako konkrétního substrátu vývojového pochodu. Struktura jest však živá jednota, do níž každý psychický jev a každá psychická funkce účelně zapadají; proto je ucelující duchovnědný aspekt, umožňující nám porozumění veškeré psychičnosti, nutně také aspektem psychologie vývojové, jež se tak stává duchovnědnou disciplinou².

Také po stránce metodické vyžaduje vývojová psychologie podstatného rozšíření a doplnění novými noetickými principy³. Vyvíjející se subjekt neprožívá totiž ani svou celou psychickou strukturu, jejíž kořeny tkví hluboko ve vrozených vlohách.

Ty nemohou býti nikdy obsahem subjektivní zkušenosti. Pro reální vědomí mají vždycky ráz pouze jevový, ale nikoli vývojový. Pozorováním sebe nedovede tedy subjekt sám sebe úplně pochopiti, poněvadž nedovede vystihnouti účelnost, smysl svých zážitků psychických pouhou vnitřní zkušeností. Nemá potuchy o smyslu duševních krisí a kolísání. A zde právě nastává psychologii vývojové úkol pochopiti určité jevy nebo děje psychické jako účelné a vysvětliti je přiřazením k teleologii, o níž se subjekt nic nedovídá ze zkušenosti, neboť přesahuje daleko účelnost jeho individuální struktury⁴. Vyvozujeme-li založení vývojová a vývojové směry ze skrytých úmyslů duševnosti, pak to není pouhý obraz, ale pohodlná zkratka toho faktā, že určité psychické jevy lze pochopiti jenom v jejich vztahu k určité vývojové tendenci. Ať zde je, či není úmysl, my prostě potřebujeme takového hlediska, abychom mohli vnitřní souvislost duševního života pochopiti z jeho vlastní podstaty⁵. Takovou interpretaci

¹ Tamtéž. — Srov. Dilthey, *Ideen*, str. 219.

² Spranger, tamtéž str. 18.

³ Dilthey, *Ideen*, str. 222.: „Die Entwicklungsgesetze . . . gewinnt er (der Psychologe) aus Momenten, welche in der inneren Erfahrung und ihren Ergänzungen durch die äußere ohne jede Hinzunahme hypothetischer Kausalverhältnisse anschaulich gegeben sind.“

⁴ Spranger, tamtéž str. 18 a 19. — Dilthey, *Ideen*, str. 219.

⁵ Spranger, tamtéž str. 19.

vývojových pochodů strukturálních překročujeme arcitř hranice vlastních zkušeností, zacházejíce za vlastní psychické zážitky, jež pak chápeme tak, jako by pro nás měly určitý význam, smysl, účelnost¹. Bez takových konstruktivních pomůcek (Hilfskonstruktionen) není žádná vývojová psychologie možná²; utkvívá jen na pozitivním konstatování nesouvislých jednotlivostí, jež nám skýtá vnitřní zkušenost³. Psychický vývoj jsme tedy nuceni podle Spranger⁴ chápati jako pochod vrůstání individuální psychické struktury do objektivní nadindividuální struktury (objektivního ducha) určité doby, z níž jediné lze ji úplně pochopiti. Rostouc a postupně se diferencujíc projevuje se strukturální jednota přes veškeré změny, jimž podléhá ve vývojovém pochodu jako duševní princip formativní (entelechie), jako ideální forma, k níž vývojový psychický pochod směřuje⁵. Pokud se projevuje vyvíjející se subjekt vůči přirozeným, duševním životním podmínkám jako činitel udávající směr účelného působení, je nutno jej považovati za formulující idealitu. V tom smyslu jest každá jednotlivá bytost svérázným světem pro sebe, jakousi monadou, jež svým způsobem představuje universum, to jest universální objektivní duševnost, jejíž podstatu lze viděti v účelném uspořádání jednotlivostí duševní totality lidstva⁶. Toto uspořádání však empirická psychologie svými vědeckými pojmy vystihnouti nedovede. Lze ji pochopiti toliko intuitivně obraznými konstrukcemi⁷.

7. Duchovědná orientace ve svém odporu proti mechanistické a atomistické psychologii hledala oporu také v biologii. Diltheyův pojem struktury jest vzat přímo z biologie. Jak jsme již několikrát ukázali, lze to pochopiti, neboť hlavním motivem duchovědné orientace byla zásada jednotné souvislosti psychického života, jehož podstatou byl psychický vývoj, psychogenese. Tomuto požadavku nejlépe vyhovoval pojem organické struktury, jenž byl pro speciální psychologické potřeby pozměněn tak, aby do jeho rozsahu mohla

¹ Tamtéž. — ² Tamtéž. — ³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž. — Dilthey, *Ideen*, str. 219.

⁵ Spranger, *tamtéž*.

⁶ Tamtéž. — Dilthey, *Ideen*, str. 225.

⁷ Spranger, *tamtéž* str. 20.

býti pojata jednak veškerá fakta psychického života individuálního i sociálního, jednak též všechny principy, jimiž měly býti pochopeny konkrétní psychické jevy. Už u Diltheye¹ byl pojem psychické struktury koncipován tak, aby obsahoval nejen subjektivní psychická fakta vědomí, ale zejména fakta objektivní, nevědomou nebo podvědomou individuální psychičnost. Tak psychická struktura ve skutečnosti daleko přesahuje okruh vědomých jevů, ale přes to Dilthey stál důsledně na tom, že psychická struktura je jediným předmětem psychologického zážitku (Erleben), jež považuje za noetický základ duchovědné psychologie.

Zabíhá-li Dilthey ve své koncepci psychické struktury již značně do oblasti skutečnosti metafysické, je Sprangerovi metafysika již oblastí, v níž se pohybuje úplně volně. Jeho metafysické pojetí zná všeobsahující psychickou strukturu nadindividuální, jejímž konkrétním projevem je struktura individuální. Jediné touto univerzální strukturou prý dovedeme pochopiti každou jednotlivou strukturu konkrétní, jako odvozujeme z všeobecného principu platnost nějaké věty. Tak chápal „objektivního ducha“ Hegel, tak jej chápe i Spranger.

Stern pojal biologický pojem vývoje ve smyslu evoluce individua z jeho preformativního prátvaru a pokládá tuto evoluci za vývin osobnosti, osobnost pak za psychofysickou totalitu neboli unitas multiplex, za původní fenomen (prefenomen), jenž předpokládá vlastní kausalitu směřující k uskutečnění sebe samého. To by znamenalo realizaci osobnosti z preformativního stavu dispoic neboli jinými slovy: potenciální osobnost se stává tímto personálním principem kausálním skutečnou osobností empirickou². Sternův pojem vývoje obsahuje dva metafysické elementy: expansivní tendence neboli imanentní snahy po zdokonalování jako kvantitativní funkci a uskutečňování vloh jako kvalitativní stránku oné snahy³.

Není třeba podrobněji vykládati, proč tento Sternův pojem teleologického vývoje nemůže psychologie přijmouti. Je třeba jen uvést, že jeho psychická struktura je svou povahou metafysická, a vývojová psychologie jako empirická věda metafysiku zásadně

¹ Ideen, str. 206 a 207.

² Person und Sache, Bd. I, str. 320. — ³ Tamtéž str. 322 a 323.

odmítá. Považuje-li Dilthey psychickou strukturu za předmět psychologie, činí ji Stern předmětem zvláštní filosofické disciplíny, personalistiky; psychologii prý zbývá jen výzkum jevů jako psychické stránky struktury. Pojem psychické struktury, pokud znamená souvislost psychického dění, rozšiřuje sice podstatně horizont psychologického zkoumání. Při tom se však nesmí zapomínati, že tento pojem znamená v duchovědné orientaci především program, jež musí psychologie podstatně redukovati a omezit na oblast psychické skutečnosti, pokud ji lze poznati vědeckými metodami.

Dalším elementem duchovědné orientace je t. zv. psychologické porozumění jako poznávací princip. Ten záleží v tom, že podle svých vlastních zážitků dovedeme porozuměti zážitkům jiných osob, projevených touž formou, jíž sami užíváme. Tím pronikáme i do psychičnosti objektivní. Proti principu psychologického porozumění, pokud se opírá jen o zážitek, není zásadních námitek. Ale tak tomu vždycky není, ani ne u samotného Diltheye, třebaže teoreticky na principu psychologického zažití trvá. Duchovědná orientace skutečně se od této zásady často a velmi podstatně vzdálila. Na důkaz toho stačí poukázati na Sprangerovo a Jaspersovo „porozumění“, na Freudovu psychoanalysu nebo na Erismannovu psychologickou intuici. Vzdálila se hlavně tím, že klade pouhé analogické závěry na roveň zážitkům psychologickým. To je příčinou právě metafysických exkursí spekulativních, jichž se vědecká psychologie varuje.

Duchovědná orientace obrátila pozornost psychologie k psychičnosti podvědomé jako k reálním činitelům, agenciím, jejichž projevy jsou podnes psychologickými záhadami. Psychologie orientovaná duchovědně snaží se i tyto záhady pochopiti. Připomínám však hned, že různé psychoanalytické a parapsychologické hypotезy, jež je nutno považovati za více nebo méně nedočkavé pokusy o vysvětlení, nelze dosti dobře spojití se zásadami orientace duchovědné, alespoň ne s těmi, jež formuloval Dilthey.

8. Na psychologii od dob zavedení experimentální metody sotva kdy co působilo mocněji než právě aplikace biologického aspektu, t. j. aplikace zásady, dívati se na psychologické dění jako na vývojové pochody organické. Je však také nutno hned dodati, že sotva kdy podobný krok vedl k osudnějším ná-

sledkům jako právě užití nejasných a nepřesně vymezených pojmů organicko-genetických pro psychologii. Neboť užití těchto pojmů, opírající se o četné vztahy mezi vývojovými pochody života organického a psychického, nemálo přispělo k všeobecnému zmatku, jenž nastal v psychologické orientaci posledních let.

Život znamená zajisté více než pouhé mechanické dění nebo střídání časově posloupných jevů v našem vědomí. Život v pojetí biologickém znamená organický proces, jehož podstatnými funkcemi je nejen udržování vlastní existence organismu, nýbrž také tvoření nových tvarů nebo některých částí organismu nebo nových stejnorodých individuí. Co nám tedy dává právo k tomu, abychom aplikovali biologický pojem organického vývoje na psychické pochody vývojové? Odpovídá se takto: psychofysický paralelismus vývoje soustavy nervové a psychického života. Psychofysická jednota projevuje se již tím, že vývoj psychický odpovídá genesi biologické¹. K tomuto paralelismu prý nás vede všeobecné pozorování anatomicko-fysiologických základů psychických jevů, t. j. pozorování nervové soustavy a jejího fylogenetického vývoje, který má ze všech organických soustav nejpravdělnější vývojový postup². Ale hned zde narážíme na zásadní potíže. Důsledně promyšlený paralelismus totiž předpokládá, že se fysiologické pochody odlišují podstatně od vývojových pochodů psychologických, takže mezi nimi nemůže býti kausální vztah. Je možná toliko časová souběžnost, ale nikoli reální vztah. To však znamená, že vývojové zákony fysiologických pochodů jsou podstatně odlišné od zákonů vývojových, jimiž se řídí pochody psychické. Jinak pojem psychologického paralelismu, jehož podstatným znakem je právě souběžnost neboli formální posloupnost pochodů fysiologických a psychologických, nemá významu. Neboť jakmile souběžnost oněch pochodů chá-

¹ Ingenieros, tamtéž str. 217. — H. Werner, tamtéž str. 33.

² H. Werner, tamtéž: „Die psychophysische Einheit macht sich nun darin geltend, daß die Entwicklung des Seelischen der biologischen Genese entspricht. Zu diesem Parallelismus kommen wir schon allein aus der Betrachtung der anatomisch-physiologischen Grundlagen der psychischen Erscheinungen, also des Nervensystems und seiner phylogenetischen Entwicklung.“ — K. Bühler Die geistige Entwicklung des Kindes, 1924, str. 56 a 431, K. Koffka, Die Grundlagen der psychischen Entwicklung 1925, Kapt. I. § 6. a kapt. III. § 1. Toto stanovisko zastával ostatně již J. M. Baldwin tamtéž.

peme jako reální vztah, přestává býti souběžnost vztahem jen formálně časovým a pojem paralelismu ztrácí svůj pravý význam. Setrváme-li však u hypotézy psychofysického paralelismu, pak si nelze dosti dobře představit, jak by bylo možno vystihnouti psychické dění pojmy, jež platí jen o zcela odlišné oblasti zjevů přírodních. Psychofysický paralelism nejen že tedy nedovede odůvodniti aplikaci biologických pojmů na psychologické pochody, nýbrž ji přímo vylučuje. A tam, kde se ho užívá, je velmi špatným východiskem. Werner sice napsal odvážnou větu, že psychický vývoj přesně odpovídá vývoji biologickému¹. Ale kdybychom chtěli tvrditi něco takového, tu bychom musili znáti nejdříve přesně psychický vývoj pocitů, vněmů, představ, pojmů, myšlenek a všech ostatních psychických funkcí, musili bychom je srovnati s vývojem příslušných fyziologických korelátů. Tyto předpoklady však vývojová psychologie dosud nemá. Takové věty, jako je Wernerova, lze považovati spíše za hypotetické konstrukce než za vědecké zásady, o něž by se vývojová psychologie mohla bezpečně opřít. Před podobnými pokusy, vysvětliti pochody psychické paralelismem psychofysickým, velmi důrazně varuje H. Driesch², praví-li, že o významu mozku pro duševní život, a zejména pro duševní vývoj, nevíme nic.

Další otázka je, zda lze psychické dění chápati jako činnost psychického života a jeho vývojových pochodů. Nesmíme totiž přehlédnouti, že pojem života ani v biologii není neměnný, konstantní. Proto se nelze diviti, že ani v psychologii nelze tento pojem dosud konkrétněji formulovati. Čteme stále o psychickém životě a jeho zákonech, ale přes to nebyl dosud v psychologii přesněji vymezen pojem duševního života a duševního vývoje.

Podrobíme-li kritice pokusy, aplikovati biologické pojmy na psychickou skutečnost, setkáme se s dalšími zásadními potížemi. Jak si máme především představovati psychickou strukturu jako psychickou jednotu, z níž se rodí nové jevy psychické? Analogicky podle vzrůstu a fyziologické organizace, tedy jako diferenciaci z daných dispoic — evolucion, či spíše jako výtvar epigenetický, vznikající tak, že se množí stále nové

¹ Werner, tamtéž. Taktéž Baldwin na uv. m.

² Grundprobleme der Psychologie, str. 58, 142.

a nové části (pocity, city atd.), jež se pak stávají integrálními součástkami struktury jako živého psychického celku, do něhož jsou nové útvary vřaděny? To jsou otázky zásadní, jež nebyly dosud vysvětleny a jež je nutno za dnešního stavu psychologického vědění považovati za neřešitelné. Otázka psychické struktury stává se tedy stěžejním problémem psychického vývoje; v ní hledají zakladatelé vývojové psychologie podstatu. Ale právě pojem struktury v psychologii je příliš neurčitý¹, takže nedává možnost sledovati psychický vývoj z nějakého konkrétního psychického počátku, jímž je pro biologii zárodek. Pojem struktury jako organické souvislosti psychických jevů, jež byl převzat z biologie, nepřekročil dosud stadium hypotetických konstrukcí. To platí jak o psychické struktuře individua, tak také o psychické struktuře sociální. Nesmíme pominouti jisté závažné pochybnosti, nemáme-li důkazy pro to, že psychická struktura není od původu nic jiného než nervová soustava².

9. Rozbor posavadních pokusů o vystižení psychických pochodů vývojových pojmy biologickými ukazuje nám názorně nemožnost této aplikace. Za základ vývojové psychologie byl vzat morfologický pojem biologický, dle něhož podstata psychického vývoje záleží v stálé diferenciaci, v psychické integraci neboli ve zjednodušování psychických jevů a funkcí a v tvořivé centralisaci neboli organizaci³. S postupnou diferenciací jde souběžně postupná subordinace neboli centralisace⁴.

Podstata psychického vývoje ztotožňuje se tedy s pojmem diferenciaci ve smyslu biologickém. Buňky zůstávají pohromadě, nabývají různé povahy. Biologický pochod diferenciaci je tedy v své podstatě vývojem vzájemných vztahů a závislostí buněk v jejich funkcích, nutných pro udržování organického života. Tak

¹ Driesch. Grundprobleme der Psychologie. str. 63.

² Grundprobleme der Psychologie, str. 142: „Wir wollen in diesem Buch absichtlich nicht von der Entwicklung der Seele reden weder von der autogenetischen, noch von der phylogenetischen. Nur kurz will ich erwähnen, daß wir schon oben einmal die Frage aufwarfen, ob nicht die sogenannte Entwicklung der Seele in Wahrheit eine Entwicklung des Hirns sein möchte. Denn die Erwerbung bewußter Inhalte ist natürlich nicht Entwicklung. Ob die Struktur der Seele sich entwickelt, das ist die Frage.“

³ Wiener. tamtéž str. 38. — ⁴ Tamtéž str. 45. Srov. Baldwin na uv. m

vzniká různotvárný organismus, vyrůstající z rozmanitých buněk a z buněčných skupin. Není však různý pouze tvar jednotlivých buněk složitého celku. I jejich výkony jsou odlišné, neboť postupně vznikají také rozdíly v činnosti jednotlivých buněk i celých skupin mnohobuněčného těla¹. Tuto diferenciaci v činnosti organismu lze snad nejlépe nazvat specialisací činnosti živé substance. Ta je svou podstatou totožná se specifickou energií organismů a předpokládá dělbu práce jako nezbytnou podmínku pro jejich zachování. Nelze ji však chápat jako souhrn činností jen diferencovaných. Je to vnitřní jednota, ať vznikla tak či onak. Diferenciace tvarů a dělba práce jsou dva nerozlučné děje každého složitého organismu, jsou podstatnými vlastnostmi živé substance².

Tím jsme ovšem podali jen popis diferenciaci mnohobuněčného organismu z jednobuněčného zárodku, ale nikoli vysvětlení, proč se tak děje a ne jinak. Vysvětlení je různé. Moderní biologie má za to, že se diferenciaci pochoď účastní podstatně vedle vnitřních činitelů také podněty, působící jednak vzrůst a dělení buněk zárodečných, jednak jejich pospolnost a spoluzítí. Jsou to zejména podněty mechanické, na něž v novější době znova důrazně upozornil W. Roux³. Z biologie jsou nám známy četné příklady, jež nasvědčují tomu, že je diferenciaci výsledkem vzájemného působení vnějších a vnitřních podmínek organických. Změní-li se kterákoliv z nich, působí to změnu v diferenciaci pochodech, projevujících se konkrétně ve změnách vlastností organismu⁴.

Máme i v psychologii takové pochody, abychom mohli mluvit o diferenciaci? Tato zásadní otázka je zároveň klíč k rozboru aplikace biologického pojmu vývoje na vývoj psychologický. Tam, kde se mluví o diferenciaci, musíme předpokládati také něco, čím se pochod diferenciaci projevuje. Diferenciaci pochod biologický má svůj základ v živé buňce, v jejím vzrůstu, dělení a adaptaci. Ale co je předmětem diferenciaci psychologické? Slyšíme o vývoji z nediferencovaného stavu vědomí⁵. Předpokládá se jakýsi

¹ M. Verworn, Allgemeine Biologie, 1922, str. 778. — ² Tamtéž.

³ Abhandlungen über die Entwicklungsmechanik der Organismen, 1895.

⁴ Verworn, tamtéž. — Roux tamtéž.

⁵ K. Bühler tamtéž.

původní stav vědomí, v němž jednotlivé funkce, pocit, cit, snaha, vůle, vněm, představa, pojem a myšlení, nejsou ještě rozlišeny¹. Ale jak si máme tento původní stav vědomí konkrétně představovat, o tom marně hledáme přesnější poučení. Říká se sice, že tímto nediferencovaným stavem vědomí jsou míněny dispoice, jejichž diferenciací postupuje psychický vývoj k výrazným formám jednotlivých funkcí vědomí². Pak je však třeba se domnívati, že každá psychická funkce vyvinutého stavu psychického má svůj zárodek v příslušné dispoici. Ale to jsou konec konců jen povšechné metafory. Chceme-li psychickou diferenciaci určit konkrétněji ve smyslu vývoje biologického, musíme ukázat, že se jednotlivé psychické funkce vyvíjejí ze svých psychických zárodků docela tímž způsobem jako formy biologické. To však není možné. Je třeba si jen uvědomiti, co pojem dispoice znamená. Ať již byl formulován jakkoli³, přece ve všech případech jeho základní princip záleží v předpokladu existence nám neznámých příčin (nebo podmínek jako daných možností), z nichž určité jevy vznikají buď jednotlivě nebo jako souvislá řada postupných změn.

Pokud zůstaneme při všeobecném předpokladu vlohy jako neurčité příčiny pro konstantní vývojové zjevy, sotva na něm najdeme vážnější závady. Horší je, začneme-li s analysou. Vloha a schopnost je souhrn konstantních podmínek, jejíž existence je hypotetická⁴. Z řady pozorovaných a opakujících se jevů usuzujeme, že musí býti dány konstantní podmínky, z nichž ony pozorované jevy vznikají. Vlohy jako podmínky nejsou nikdy příčiny dané zkušeností, nýbrž jsou jen vyspekulované příčiny metafysické, o nichž Jaspers praví, že jsou často jenom prostředkem k zastření naší nevědomosti pravých příčin⁵. Již Herbart označil pojem psychických dispoic jako mytologický⁶. A pro vývojovou psychologii.

¹ Werner tamtéž.

² K. Bühler, tamtéž str. 54, 443—472.

³ Viz R. Eisler, Wörterbuch der phil. Begriffe. B. I.

⁴ K. Jaspers, Allgemeine Psychopathologie 1923, str. 290.

⁵ Tamtéž str. 292: „Die Anlage ist immer etwas Erschlossenes. Der Begriff ist nur allzuoft, wenn er im allgemeinen Sinne gebraucht wird, die Verschleierung unseres Nichtwissens.“

⁶ Sämtliche Werke. 1850, Bd. V str. 8.

nechce-li opustiti basi pozitivního vědeckého výzkumu — a nesmí ji opustiti, má-li zůstatí vědou — tyto hypotetické podmínky mají cenu velmi problematickou. Každé vysvětlení dispozicemi může mít význam pouze formální. Užíváme ho jen proto, aby ten který vývojový fakt mohl býti pochopen jako účinek nějaké příčiny. Ale tím ještě není vysvětlena skutečná podstata. Vysvětlení psychických fakt vývojových z dispozic neznámá vlastně nic víc než to, že narážíme na fakta, jejichž příčiny neznáme. To je arciť tak málo, že tím vývojová psychologie své vědomosti příliš neobohatí.

Biologická diferenciacie má svůj konkrétní základ v buňce, t. j. v organismu zcela konkrétním. V jejích vlastnostech nacházíme podmínky pro pochod diferenciacní. Diferenciacie psychologická však takového základu nemá, neboť pojem psychické struktury se v biologické orientaci redukuje na hypostasovanou disposici, na pojem konstrukce čistě metafysické, který nelze vůbec srovnávaní s buňkou a s buněčnou organisací. Chybí totiž pozitivní základ pro aplikaci pojmu diferenciacie na psychické pochody vývojové.

Biologická orientace psychologie v tomto smyslu je vědecky nejen bezcenná, ale i nemožná. Zásadním obtížím, jež se při pojmu dispozice naskýtají, snažili se někteří psychologové vyhnouti tím, že místo neurčitěho, neempirického pojmu dispozice kladli jakýsi „původní“ psychický stav, primitivní habitus psychický, z něhož diferenciací vznikají další funkce psychické. Tak na př. myšlení vzniká postupnou diferenciací nazírání, ale obě funkce zůstávají v trvalé a vzájemné souvislosti a podřadnosti¹.

Vedle případů vývoje individua ze zárodku rozlišuje biologie i pozdější změny v organickém tvaru vznikající vnějšími vlivy. Pro tento fakt má biologie název adaptace, přizpůsobení organismu

¹ Werner, *tamtéž* str. 37: „Man findet bei primitiven Menschen, bei Naturvölkern und Kindern, eine Art der Denkweise, welche mit großer Berechtigung als konkretes Denken bezeichnet wird. Ihr Wesen ist darin gelegen, daß das Denken im engeren Sinne (Bildung von Begriffen und Schlüsse ziehen) sich aus dem Anschauen noch nicht in seinem Eigenwesen herausdifferenziert hat, sondern daß Denken und Anschauung eine ungeschiedene Einheit bilden. Erst allmählich sondert sich aus dieser ungeschiedenen Einheit eine nicht anschauliche, also abstrakte Denkweise heraus.“

k daným podmínkám. Vykonává-li ruka delší dobu hrubou práci, změní se nejen jemnost její pleti, nýbrž se změní i její tvar; říkáme, že se ruka přizpůsobuje hrubé práci. Klima působí vzrůst srsti, jež ochraňuje organismus před škodlivými vlivy zimy. Selekcí (výběrem) stává se změna trvalou a v krajích se studenějším podnebím vytváří se speciální druh, vyznačený touto charakteristickou vlastností. Na mnohých jiných typických případech adaptací by bylo možno ukázati, jak se jednotlivé orgány morfologicky mění, podléhají-li určitou dobu vlivu vnějších podmínek. Tyto morfologické a jim podobné změny, jež vznikají adaptací organismu anebo některé jeho části k daným podmínkám, chápeme jako jednotný pochod, který však záleží v řadě organických změn jdoucích po sobě. Vedou k relativně ustálenému a zdánlivě konečnému stavu a byly proto biology považovány za specifické formy organického vývoje.

V biologii má pojem strukturální adaptace ve smyslu vývoje morfologického jistě své právo. Problematický je však v psychologii vývojové. Pojem psychické struktury je v dnešní psychologii dosud velmi nejasný. Na to ostatně ukázal velmi dobře Driesch¹.

Za zvláštní případ adaptace považuje biologie adaptaci funkcionální. Chápe ji jako náležitou, ustálenou reakci živé substance na stále se opakující podněty. Působí-li na organismus určitý podnět stále a sukcesivně, vyvine se u organismu zcela určitý, ustálený způsob reakce, a to tím spíše, jde-li o pravidelné dění. Funkcionální adaptací nazýváme přizpůsobení organismu k daným podnětům reaktivní činnosti. Vývojový pochod, kterým tato adaptace postupuje, nazýváme na rozdíl od adaptace morfologické neboli strukturální adaptací funkcionální. Každodenní zkušenost nás poučuje o tom, že lze zvýšiti cvikem výkonnost jednotlivých orgánů, zejména svalstva. Cvičení svaly pak znamená dráždit je mechanickými podněty: tahem, tlakem, různými změnami, jako jsou složité pohyby rytmické, tanec a pod. Funkcionální adaptace smyslových orgánů jest ve fyziologii již delší dobu známa jako t. zv. specifická energie smyslová. Rozumíme jí konstantní způsob reakce smyslového nervu na určité podněty. Zkušenost, že smyslové orgány reagují na různé podněty vždycky způsobem sobě vlastním, vyjadřujeme tím, že jim

¹ Grundprobleme der Psychologie, str. 63.

přikládáme zvláštní specifickou energii. Jejím konkrétním výrazem je specifická funkce onoho smyslového orgánu jako funkce hlavní. Tak na př. víme z fyziologie smyslů, že zrakový orgán reaguje vždy pocity světelnými nebo barevnými, ať jej dráždíme světelným podnětem normálním či podnětem mechanickým či chemickým. A totéž bylo zjištěno u všech orgánů ostatních. Určitý způsob reakce vznikl postupně, t. j. vyvinul se adaptační činností živé substance ke konstantním, sukcesivně působícím vnějším podnětům. Současně s vývojem této funkce vyvinula se také určitá specifická struktura smyslového orgánu, jež jej činí schopným zvýšených výkonů specifické funkce. Podmínkou této specifické funkce je právě specifická struktura smyslového orgánu.

Pro užití tohoto pojmu ve smyslu vývojovém je, jak se zdá, v psychologii mnohem více konkrétních předpokladů než pro pojem strukturální adaptace. Různé formy poznávání, zejména učení, lze velmi dobře chápati jako pochody psychické adaptace k objektivnímu světu¹. Ale rozmanité výtvořiny lidské obrazotvornosti, jež nás vedou do oblasti uměleckých zážitků, nepřehledná řada humorných a groteskních kombinací představ a myšlenek nemají vůbec ráz biologické adaptace, neboť se vědomě vzdalují dané skutečnosti. Proto i při užívání pojmu funkcionální adaptace měli bychom byli v psychologii velmi opatrní. Konec konců souvislost mezi psychickou strukturou a psychickými funkcemi nelze prokázati tak jistě jako v biologii.

Posavadní výsledky získané srovnávací metodou stačí snad k hypotese paralelismu mezi fylogenetickým vývojem nervové soustavy a psychickými funkcemi, ale tento paralelismus zůstává skutečně pouze tím, čím jest — hypotesou, od níž je velmi daleko k vědecky zjištěné souvislosti kausální.

Dalším příkladem biologického vývoje jest regenerace. Regenerací rozumíme v biologii tento fakt: odstraníme-li některé části organismu, vytvoří se znovu. Fysiologové se v mínění o regeneračním pochodu dnes ještě z veliké části rozcházejí², většina se však shoduje v tom, že vývojový proces při vzniku ztracených částí je v podstatě

¹ O možnost užití biologického pojmu funkcionální adaptace v psychologii opírají se zejména theorie Baldwinova, Thorndikeova a Kirpatrickova.

² Viz O. Hertwig, Allgemeine Biologie, 7. Aufl., str. 685. — M. Verworn, Allgemeine Physiologie, str. 744.

týž proces jako vznik organismu diferenciací. Máme tento způsob vývoje z oblasti psychického života úplně vyloučiti? Na tuto otázku nám vývojová psychologie biologicky orientovaná vůbec neodpověděla.

Konečně lze poukázati ještě na jednu velmi závažnou okolnost, která nutí psychologa k opatrnosti. Sledujeme-li vývojovou teorii v biologii, nemůže nám ujíti, že právě vývojové pojmy nebyly biology noeticky prozkoumány, nemůže nám ujíti, že se popisné úkoly vývojových fenomenů ztotožňovaly s jejich filosofickými výklady, a že ani dnes nebylo dosaženo jednoty. Na štěstí vývojová psychologie není závislá na biologických pojetích organického života. Soustřeďuje pozornost na své zážitky, odděluje takto předmět vlastního zkoumání od fyzického organismu, jenž vyžaduje v badatelské práci aspekt zcela jiný. Předmětem psychologie je něco zcela jiného, než co je předmětem biologie. Dochází také k poznatkům zcela jiného rázu než biologie. A již proto nemohou býti jejich pojmy stejné. Vývojová psychologie právě aplikací biologických pojmů na dění psychické velmi chybila. Musí vyrůstati z reální půdy svých samostatných zkoumání faktů psychických, nechce-li zůstatí pouhou problematickou konstrukcí bez vědeckého významu.

Ale ani předpoklad původního stavu vědomí jako základu psychické diferenciacie nelze přijmouti, poněvadž původní nediferencovaný stav vědomí předpokládá vlastně také hypotesu o dispoici. Vždyť se tvrdí, že z nerozlišeného stavu původního vznikají rozrůzněním postupně nové — v původním stavu skryté — psychické funkce, jež můžeme postihnouti svou zkušeností a jež předtím nebylo lze postihnouti. To přece znamená, že jsou potenciálně dány. Tento názor psychologické diferenciacie se úplně shoduje s názorem starší morfologie¹, která rovněž předpokládá, že jsou v buňce dispoice jako preformované formy útvarů budoucích, skutečných. Vývoj biologických forem byl považován za metamorfosu, o které praví Driesch², že je vývojem pouze zdánlivým.

¹ Viz informativní spis E. Rádla, *Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století*, 1909.

² *Philosophie des Organischen*, 1921, str. 553.

Biologickým archaismem je zatížen nejen pojem psychologického vývoje, ale i metoda¹. Psychologický vývoj zkoumá se všeobecnou srovnávací metodou. Obsáhlým srovnáváním jednotlivých psychických forem, jež můžeme pozorovati, dochází se k názoru, že psychické jevy tvoří vývojovou řadu přímo odstupňovanou — od původního stavu nediferencovaného až k nejvyšše diferencovanému stavu vyspělého kulturního člověka². Hlavním úkolem vývojové psychologie jest stanovení struktury jednotlivých stupňů psychické vývojové řady a zjištění jejich vzájemné souvislosti. Stanoviti tyto vývojové stupně neboli vývojové vrstvy (Entwicklungsschichte), znamená zjistiti formální psychické typy³. Běží především o objevení všeobecných, formálních psychických vlastností. Jejich seřazením od nejnižšího, nejprimitivnějšího až po nejvyšší, nejdokonaletší, jak je nalézáme u vyspělého kulturního Evropana, dostaneme se k vývojové řadě psychického života⁴. Za takové stupně považují se tři: fáze instinktu, dresury a intelektu. K nim nás vede všeobecné srovnání konkrétních psychických typů⁵.

Kdo přečetl práce o vývojové psychologii posledních let, tomu nemohl ujíti formalisticko-konstruktivní charakter jejich srovnávací metody. Jednotlivé stupně se určují podle logického kriteriia pojmových znaků, tedy postupem obdobným s Haecklovou srovnávací morfologií. Východiskem je nediferencovaný primitivní stav, který se stává zároveň měřítkem stupňů dalších, a pak typ vyvinutého kulturního člověka. Je jasno, že taková diferenciacie není nic jiného než formální určení znakových rozdílů jednotlivých forem psychických. Ale od takového formálního seřazení ke skutečnému vývoji psychickému je ještě velmi daleko. Tato jakási psychologická morfologie je ztrnulá hypotetická konstrukce podobná Haecklově nauce o fylogenetickém vývoji, vzniklém rovněž srovnáváním biologických forem. Byla to pouhá morfologie statická, ztrnulá logická systemisace biologických tvarů, jež musila ustoupiti genetické morfologii moderní. V ní není problémem otázka typů, nýbrž otázka tvůrčího

¹ Tato výtka se týká většiny psychologů. — ² Werner, tamtéž str. 4.

³ Werner, tamtéž str. 22: „... Entwicklungspsychologie, welche es mit der Feststellung formaler geistiger Typen zu tun hat.“ — Ed. Spranger, tamtéž str. 17 a 20.

⁴ Werner, tamtéž str. 19. a 30. — ⁵ K. Bühler, tamtéž hl. II. a VIII.

pochodu, vznik nových stavů ze stavů předcházejících. Jenom přenesením této statické morfologie do vývojové psychologie byl zatláčen vlastní problém psychické genese.

Je osudný blud užívati jakýchkoli biologických pojmů při vysvětlování vývojových pochodů psychických. Stejně je mylná domněnka, že vývojová psychologie vystačí jen s metodou srovnávací. Srovnávací metoda může jen připravit materiál k vlastnímu, genetickému zkoumání, a to seřazením odstupňovaných psychických forem. Vlastní zkoumání psychického vývoje může být založeno jedině na soustavném experimentálním pozorování skutečných vývojových pochodů. Jen touto cestou se dostaneme k pozitivním poznatkům. To ovšem znamená hledati nové vhodnější metody, než je metoda srovnávací, vedoucí jen k formálním konstrukcím psychických jednot, jež mohou být úplně vzdáleny od skutečnosti. Chce-li psychologie dojíti k vědeckým pojmům, nesmí přestávati na aplikaci pojmů biologických, nesmí se spokojiti s principy metafysicky vykombinovanými, nýbrž musí hledati konkrétní příčiny, „verae causae“ jako jedině možné vědecké vysvětlení.

Nemožnost aplikace cizích pojmů nesourodých s pojmy psychického vývoje poznal, jak se zdá, K. Koffka, jenž vyslovil požadavek, že vývojová psychologie musí hledati své principy ne v biologii, nýbrž v sobě samé, v pedopsychologii¹. Tu musíme dáti Koffkovi úplně za pravdu. Vývojová psychologie musí upustiti od málo slibného přenášení cizích principů do svého vlastního oboru. Měla by spíše vyjít z direktního studia psychologických fakt.

Koffka si počíná při řešení pojmu psychického vývoje mnohem

¹ K. Koffka, Die Grundlagen der psychischen Entwicklung 1925, str. 2: „Man hat oft den Fehler gemacht: eine Tatsache war nur durch Entwicklung zu erklären; man erdachte sich eine Form der Entwicklung statt in vergleichen der Psychologie die Entwicklung zu erforschen. Und als man dann diese Aufgabe in Angriff nahm, da war die Gefahr groß, daß man die alten Hypothesen übernahm und auf die neuen Tatsachen anwendete, statt die Tatsachen mit frischen Augen zu betrachten.“ — „Es gibt wohl kein psychologisches Entwicklungsprinzip, das wir gerade der Kinderpsychologie verdanken. Soweit Kinderpsychologie überhaupt solche Prinzipien benutzt, stammen sie aus der gewöhnlichen oder der Tierpsychologie.“ — „Dies soll unsere Aufgabe sein: in der Kinderpsychologie die großen Entwicklungsprinzipien zu suchen.“

opatrněji. Rozlišuje dvě formy vývojové: dozrávání a učení¹. Důraz klade na formu druhou. Přestává na ní z důvodů metodických. O vývojovém pochodu formy první (dozrávání) nevíme nic pozitivního mimo některé dohady a hypotetické konstrukce. Proto se Koffka hlavně obírá s psychickým pochodem učení, jenž je vědeckému zkoumání přímo přístupný a může být předmětem nejen subjektivního pozorování, ale i objektivního studia. Tím se Koffka vyhnul úmyslně otázkám všeobecně vývojovým a vychází ze základů úplně konkrétních.

Východiskem je mu psychický stav novorozence a klade si tuto otázku: Co si má novorozenec osvojit, aby se stal duševně vyspělým členem lidské společnosti? Tempo, kterým individuum postupuje od stavu svého narození, a míra jeho zdatnosti, t. j. výkonnosti jeho psychických funkcí, kterými dovede zvládnout úkoly života v kulturní společnosti, jest měřítkem psychického vývoje. Pojetí psychického vývoje je u Koffky pojem hodnotný, orientovaný teleologicky. Koffka se podstatně nevzdálil od obvyklého teleologického pojetí vývojového, ačkoli volil za princip zcela konkrétní cíl, duševní stav vyspělého člověka kulturní společnosti místo neurčitěho cíle imanentní teleologie.

Toto stanovisko se nám na první pohled zamlouvá nejen proto, že se opírá o konkrétní zkušenost, ale zejména proto, že je dáno indukci všeobecné zkušenosti, jež nás poučuje o tom, jak změny a stavy, jimž každé lidské individuum podléhá, pravidelně se konečně ustalují ve stavu, v němž je kulturně lidská společnost. Při přesnějším zkoumání ukáže se však toto pojetí naprosto nemožné. Neboť každé hodnocení je v podstatě subjektivní princip vědomí, kdežto psychický vývoj je duševní pochod, jímž nepřestává být ani v případech děje realizačního, v němž úmyslně uskutečňujeme cíle, kde vědomě vytváříme vztahy a kde jedině lze s jistým právem užití konkrétního stavu realizovaného cíle jako hodnotného měřítka pro mnohé realizační pochody. To proto, že zde jedině je hodnota jako měřítko zajištěna naší zkušeností. Od počátku víme, co chceme a ze zkušenosti můžeme konstatovat, zda a do jaké míry jsme cíle dosáhli. Při tom však nemáme nikdy právo dovozo-

¹ Tamtéž str. 29 a 38.

vati, že i v ostatních analogických případech pozorovaných pochodů vývojových — kde o nějaké teleologii z vlastní zkušenosti nic nevíme — běží stejně o cíle a hodnoty, jichž mělo býti dosaženo. Takové generalisace jsou sice velmi časté, ale jsou to jen a jen omyly, jichž se dopouštíme z neopatrnosti a ze snahy pochopiti analogické případy týmž principem. Na této nedostatečnosti noetické musí se ztroskotati všechna teleologická pojetí vývojových pochodů¹.

Konečně ten, kdo pokládá psychický vývoj dítěte za svérázný a svézákonný — u Koffky tomu tak je —, uznává tím zároveň, že tento vývoj má své vlastní vývojové principy, jež nám nedovolují překročiti jejich hranice. A kdybychom je chtěli hodnotiti, můžeme tak učiniti zase jen stavy (typy) dětství, nikoli stavem člověka dospělého. Na to ostatně upozornili již psychologové jiní, zejména E. Spranger, který právě z tohoto důvodu požaduje psychologii typů².

Abstrahujeme-li od některých jeho všeobecných psychofysických exkursí, z nichž právě tak jako ostatní psychologové nemohl ani Koffka za dnešního stavu vědění vytěžiti nic pozitivního pro svá zkoumání, musíme uznati, že jeho pojetí psychického vývoje znamená jistý pokrok. Jednak v tom, že obsahem tohoto pojetí je skutečný duševní vývoj přístupný psychologickému zkoumání empirickými metodami, jednak v tom, že nepřenáší do psychologie principy a pojmy z jiných vědních oborů, jak činili zakladatelé vývojové psychologie orientované biologicky. Jeho vývojové pojmy nejsou hypotetické konstrukce, nýbrž jsou odvozeny z vývojových fakt empiricky získaných. Ovšem — to musíme dodati — tato pozorování, cenná po stránce metodické, jsou přece jen příliš povšechná a nemohou býti považována za pozitivní vědecký základ vývojové psychologie. K němu vede prozatím a především metoda soustavného zkoumání jednotlivých vývojových fakt experimentem. Nejdříve musíme poznati vývoj jednotlivých funkcí, než se dáme do konstrukce celého vědeckého názoru. A tomuto požadavku budoucí

¹ Viz odchylné stanovisko Rickertovo, *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1921, str. 314 a 315.

² Tamtéž str. 20.

vývojové psychologie, zbavené všech metafysických konstrukcí a zbudované na základních vědeckých poznatcích vývojových pochodů, chce hověti také tato studie.

II. Logická podstata pojmu vývoje.

10. Pojem vývoje v psychologii byl vlivem různých aspektů různě formulován¹. Noetický rozbor těchto formulací vedl by jistě k zajímavým a poučným výsledkům, ale do této práce nepatří. Přece však je třeba zmíniti se o tom, že je psychický vývoj v těchto různých pojetích velmi skreslen. Je proto nutno zastaviti se hned u zásadní otázky: co jest vývoj?

Jistě že o věcech, trvajících v určitém stacionárním stavu, nemůžeme říci, že mají nějaký vývoj. O jakémkoli vývoji můžeme mluvit pouze tam, kde se něco děje. Vývoj se projevuje především změnami, a to hlavně takovými, jež následují po sobě v určitých intervalech; ale ani tyto změny, třeba jsou sebe pronikavější, nelze samy o sobě chápati jako vývoj. O vývoji mluvíme nejen tehdy, když jde o řadu samostatných dějů následných a nabývajících tvarů kauzálního řetězce — pak se mluví o vývojovém sledu událostí —, nýbrž i tehdy, pozorujeme-li, že nějaká věc podléhá řadě změn v různých časových intervalech. V prvním případě nemáme vůbec práva mluvit o vývoji a v druhém jen za zcela určitých podmínek.

Vývojový děj pozorujeme nejnázorněji na změnách, jimž podléhají organismy. Předpokládáme, že z určitého stavu vnitřní nutností vznikají — ovšem jen za zcela určitých podmínek — všechny změny, jimiž se stává individuum takovým, jak je k tomu určeno svou vnitřní podstatou. Pozorované změny považujeme za následek jedné příčiny, jež tkví v podstatě věcí. Vývojový pochod si pak představujeme tak, jako by se dál z jednoho začátečního stavu, v němž předpokládáme soustavu vloh, jako konstantních příčin daných potenciálně, jež se mohou za určitých podmínek státi aktivními.

Vedle těchto klasických případů vývoje je pak ještě řada

¹ O tom nalézáme stručná udání u R. Eislera, Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe, pod heslem Entwicklung (evolutio).

přechodů k pouhým kausálním spojením, jež pro svou podobnost — ovšem jen vnější — bývají velmi často zaměňována s ději vývojovými. Přes to však dovedeme s náležitou ostražitostí vždycky odlišiti kausální řadu od vývojových pochodů. Mnohem těžší je toto odlišení tam, kde se změny konkrétní věci spojují kausálním řetězcem.

Vezměme si na př. kus látky, papíru anebo čehokoli jiného. Změňme je sebe víc. Rozdělme je na nesčetné díly a dělme každý z nich až na nedělitelné a neměnitelné elementy. Poznáme, že se sice předmět tolikrát a tak důkladně měnil, ale nevyvíjel. To proto, že změny, jež se s ním dály, nevedly k jeho zdokonalení, nýbrž k jeho zkáze, nemohly tedy vzniknouti z něho samého, z jeho vlastních vnitřních příčin, ale že byly způsobeny příčinami jinými. Je jasno, že i zde každá změna má svou příčinu. V tomto případě je jí naše počínání. Ale kausální řada má zde zcela jiný ráz než v předchozím případě, jenž je typickým příkladem kausálního řetězce. V případě druhém (dělení látky) není příčina jednotným dějem, ale řadou stejných příčin, jež shrnujeme v kolektivní pojem „rozkouskování“. Zde bylo několik stejných příčin sukcesivně a způsobilo tím řadu posobních změn, jež obyčejně chápeme tak, jako by vznikly z jedné příčiny sukcesivně působící. Tyto případy zasluhují zvláštní pozornosti, neboť nás vedou přímo k hranicím vývojových pochodů.

Mějme drobné semínko. Můžeme s ním nakládati jako s každým hmotným předmětem, můžeme totiž na ně působiti různými mechanickými vlivy. Můžeme je rozemletí, rozvařiti a pod. A tu vidíme, že se semínko sice měnilo, ale nevyvíjelo. Všechny změny byly způsobeny námi, nevznikají z předmětu samého a vedly k jeho zkáze. My si ale můžeme se semínkem počínati také zcela jinak. Vložíme je na př. do dobré půdy, obklopíme je přirozenými podmínkami a ono vzklíčí a vzroste. Máme vedle sebe dvě podstatně odlišné řady změn. Rozdíl je jednak v tom, že se v prvním případě dějí změny z vnějších příčin, v druhém případě z vnitřních příčin, kdežto příčiny vnější jsou jen podmínkami, jednak však v tom, že v druhém případě změny vedou ke vzniku nového předmětu, v prvním však ke zkáze předmětu již existujícího.

Pohlížíme tedy na změny, jež pozorujeme v reální skuteč-

nosti, dvojím způsobem. Buď je chápeme jako účinky vnějších příčin -- a pak jde o zásadu mechanické kauzality, anebo hledáme příčinu změn ve věci samé, jež změnám podléhá. Tyto změny pak považujeme za účinek vnitřních příčin tkvících v podstatě věci. Pak je třeba považovati každou následující změnu ne pouze za nutný účinek předcházejícího stavu, nýbrž také za nutný účinek téže vnitřní příčiny nebo týchže vnitřních příčin, jež tkví v podstatě věci a je původní příčinou všech změn, jež vedou k novým útvarům. V prvním případě mluvíme o dějích mechanických neboli o dějích kausálních v užším slova smyslu, v druhém případě mluvíme o dějích vývojových.

O kausálním řetězci mluvíme tehdy, jde-li o řadu jevů následujících po sobě a spojených navzájem tak, že každý jev předcházející považujeme za příčinu jevu následujícího. Řada kausálně spojených jevů má znak časové posloupnosti. Kausální řetěz jí nabývá zdánlivě rázu vývojové řady. Proto se velmi často a velmi nesprávně mluví také zde o vývoji. Tak je tomu především v historii, kde se řada kausálně spojených historických událostí považuje již za historický vývoj. Proto se vším právem proti takovému zneužívání pojmu vývoje postavil H. Rickert¹. Kausální řetěz záleží tedy v tom, že je každý jev uvnitř jisté řady výsledkem jevu předcházejícího a zároveň příčinou jevu následujícího atd. Tak na př. z nepatrné sněhové koule (*a*) koulící se po zasněženém svahu se může státi lavina (*b*), jež zasype část vesnice (*c*) a usmrtí deset obyvatelů (*d*). A tento fakt je příčinou smutku příbuzných (*e*). Nemůžeme tvrditi, že sněhová koule usmrtila oněch deset obyvatelů; to způsobila lavina. Právě tak nelze tvrditi, že by lavina byla příčinou smutku oněch několika příbuzných. Nemůžeme tedy říci, že tyto věci způsobila sněhová koule, jako původní příčina, nýbrž je musíme chápati jako kausální souvislost. V kausální řadě pochodů *a, b, c, d, e . . .* je tedy *a* příčinou jevu *b*, to je zase příčinou jevu *c*, až konečně *d* je příčinou jevů *e*. Je tedy jev *a* příčinou jevu *b*, nikoli příčinou jevů *c, d, e*; a rovněž konečný výsledek *e* jest jenom následkem předchozího jevu *d*, tedy následkem přímé příčiny. V kausální řadě jest tedy každý jednotlivý jev jen jednou

¹ Die Grenzen der naturwissenschaftl. Begriffsbildung, 1921, str. 298—310.

příčinou jevu přímo následujícího. To lze symbolicky naznačiti takto: $a:b:c:d:e\dots$. V kausální řadě chápeme tedy každou příčinu a každý účinek izolovaně. Příčiny a účinky jsou samostatnými skutečnostmi spojenými reálním příčinným vztahem.

Docela jinak je tomu ve vývojové řadě změn, kde jednotlivé jevy nejsou samostatné děje jako v kausální řadě, nýbrž jen stavy neboli změny té věci, jež se postupně mění. Musíme je ovšem také chápati jako kausální souvislost. Bez kausálního vztahu sotva by bylo možno mysliti si nějaký reální vývojový pochod. Ale tato kausální souvislost je zcela jiného rázu než příčinná souvislost kausálního řetězce. Ve vývoji chápeme jednotlivé změny nebo stavy také jako účinky té které příčiny anebo celé soustavy příčin. Tato příčina však je vlastní příčinou všech posloupných změn a stavů. A tak lze kausální vztah ve vývojové řadě symbolicky naznačiti takto: $(x, m, o, p): a, b, c, d\dots$.

Kromě toho se kausální řada liší ještě jinými významnými momenty od řady vývojové. Ve vývojové řadě považujeme jeden stav vždycky za stav původní, z něhož vznikají všechny ostatní. A jeden stav z řady považujeme za výsledný, do něhož původní stav znenáhla přešel. To znamená, že každá reální věc začíná svůj skutečný vývoj určitým původním stavem a z něho pak postupuje řadami změn ke stavu konečnému. Je-li nutno považovati všechny vývojové změny za výsledné stavy stavu původního, pak se také musíme domnívati, že i původní příčina všech posloupných změn je v původním stavu vyvíjející se věci, nebo v podstatě věci samé. Konečný stav v řadě časové posloupných změn jeví se nám zároveň jako konečný výsledek téže konstatně působící příčiny, tkvící v samé podstatě věci. Zdá se nám, jako by změny nutně spěly k určitému konečnému stavu. A tento způsob chápání skutečnosti nazýváme stanoviskem vývojovým v původním slova smyslu.

11. Poukázal jsem již na to, že nemůžeme každou řadu posloupných změn považovati za vývojový pochod. Upozornil jsem i na to, že mezi nepochybnými kausálními řadami jsou přechody k řadám změn, jež musíme považovati za změny vývojové. Je tedy třeba zkoumati logickou podstatu pojmu vývoje, chceme-li ho správně užívati.

Pro pojem vývoje je důležité především to, že je nutno

posloupné a celistvé změny považovati za změny téhož subjektu, jenž je substrátem, na němž se ony změny dějí a jimiž se subjekt vyvíjí. Vždy je tu něco, co se vyvíjí. To znamená, že logický pojem vývoje nás nutí k tomu, abychom komplex jednotlivých posloupných změn nebo stavů chápali jako děj nějakého reálného subjektu, jemuž náleží a jenž svou podstatou zůstává v každé následující změně týmž, čím byl i ve stavu předchozím. Každý vývojový pochod musí tedy míti svůj reální, konstantní substrát. Není-li zachována jeho konstantnost ve všech postupných změnách, pak pojem vývoje ztrácí svůj reálný základ. Přestane-li v tom neb v onom jevu existovati reální jednota jako substrát, pak už není možno mluvit o vývoji téhož jevu, nýbrž jen o různých samostatných jevech. Logický pojem vývoje je pak zcela nemožný.

Tomuto požadavku logického pojmu vývoje vyhovují úplně ty změny organismu, jimiž se vytvářejí vyspělá, hotová individua. Nazýváme je obecně postembryonálním vývojem. V těchto případech je totiž konstantním subjektem vývojového pochodu sám organismus. Na jisté potíže naráží logický pojem vývoje teprve tam, kde onen reální subjekt schází. Tak jest tomu při vzniku individuí z velmi neurčitých počátků až po vývoj ze zárodku konkrétního (embryonální vývoj).

Vznik individua z nějakého zárodku (embrya) jako z počátečního stavu považuje se obecně za specifický příklad organického vývoje. V zárodečném stavu tkví podle obecného mínění veškeré podmínky k tomu, aby se individuum vyvinulo — jsou-li pro to ovšem také jisté podmínky vnější. Slepíčí vejce obsahuje již podmínky pro vylíhnutí kuřete. Ovšem že k těmto podmínkám vnitřním musí přistoupiti ještě podmínky vnější, působící sukcesivně a podmiňující vývoj embrya: dostatečné teplo, dostatečné množství kyslíku atd. Vývojem organismu rozumíme řadu změn, jimiž se zárodek stává podobný individuu, z něhož pochází¹. Zárodek je nutno považovati za jakousi soustavu vnitřních podmínek. O její podstatě se biologové dosud neshodli. Připomínám jen stručně, že jsou dvě protivné domněnky, z nichž první dnes zastává Driesch²

¹ M. Verworn, Allgemeine Physiologie, 1922, str. 148.

² H. Driesch, Philosophie des Organischen, 1921. Ordnungslehre, 1923.

a druhou Verworn¹. Ale ať jsou mínění o povaze této soustavy jakákoli, pro nás tato otázka nemá zásadního významu. Nám jde jen o vystižení logické podstaty embryonálního vývoje jako typu vývoje vůbec.

Biologie, zabývající se ontogenetickými a fylogenetickými formami vývoje, vychází nejráději ze zárodku jako organického počátku. Trvá na zásadě „omnis cellula e cellula“², a neobírá se s otázkou jak k tomuto zárodku došlo a nemáme-li snad vznik organického zárodku považovati za pochod vývojový. Jenom ti biologové, kteří se snaží biologický vývoj pojmuti poněkud jednotněji a vysvětliti je ze základních fyziologických pochodů, dotýkají se také této otázky. Tak na př. Verworn se snažil organický vývoj převést na elementární pochody asimilace a růstu.

Pro biologa, který zhora uvedenou zásadou již předem určuje své stanovisko v otázce vývojové, pozbývá onen problém význam. Ne však pro psychologa, který si je vědom toho, že nelze dobře řešiti otázku psychického vývoje, není-li dříve rozřešena otázka zásadní: co vůbec lze považovati za vývojový pochod? Psychologie nemůže jako biologie přestávati jen na některém typu vývojových pochodů. Brání tomu jednak nepříznivé výsledky rozboru posavadních pokusů³ o vystižení psychických vývojových pochodů pojmy biologickými, jednak to, že nelze předem vyloučiti domněnku o naprosté různosti vývoje psychického a biologického.

Je vznik nějaké věci vývoj či není? Anebo konkrétněji: je vznik živého individua ze zárodku vývoj? Biolog nám jistě přisvědčí. Vždyť vznik organismu ze zárodku (embryonální vývoj) se pokládá v biologii za klasický příklad vývojového pochodu. A jsme-li ochotni považovat vznik organismu za vývoj, pak se dostáváme, jak se zdá, do rozporu s oním pojmem vývoje, jehož nezbytným předpokladem je myšlenka totožnosti (identity) nebo konstantnosti předmětu nehledíc ke změnám, jimž je podroben. Jak jest však možno předpokládati identitu subjektu vývojového pochodu u něčeho, co teprve vzniká, ba co dokonce ještě ani neexistuje? Jsme, jak se zdá, před

¹ M. Verworn, *Allgemeine Physiologie*, 1922.

² R. V. Preyer, *Die Hypothesen über den Ursprung des Lebens*, 1880.

³ Viz úvodní část.

alternativou: buď se vzdáme požadavku, aby případy vzniku individuí (živých) byly považovány za případ vývoje, anebo se vzdáme předpokladu identity subjektu jako substrátu vývojového pochodu. Pak ovšem budeme nuceni omezit pojem vývoje jen na případy, v nichž jde o vývoj těch individuí, jež se jen zdokonalují a v něčem doplňují. Ale ve skutečnosti tomu tak není.

Nemůžeme se vzdát požadavku existence určitého subjektu jako konstantního substrátu v jednotlivých fázích vývojového pochodu, nechceme-li naprosto otřást základy pojmu vývoje vůbec. Je však stejně jisto, že lze sotva mluvit o existenci konstantního subjektu v případech vzniku. Biologie přes to se však nechce vzdát případů embryonálního vývoje. Nezbyvá než uvažovati o vzniku individuí a především zjistiti, nejsou-li ony předpoklady přece jen splněny třeba snad v jiné formě.

Tu nám nejdříve napadne, že bychom vlastně ani neměli mluvit o vzniku věcí. Neboť řeknu-li, že nějaká věc vzniká, znamená to, že nabývá existence. Ale počátek existence je akt jediného okamžiku. Věc začne existovati a potom trvá. Jak je možno, říkáme-li, že věci vznikají určitou dobu, že nabývají postupně své existence a že se jejich existence vyvíjí? Uvažme, že tam, kde nějaká věc vzniká, ještě vlastně není, neboť každá věc je produktem jednoho, určitého okamžiku. My však celý pochod, který se před tímto okamžikem udá, chápeme tak, jako by individuum, jež začalo v určitém okamžiku existovati, existovalo již před tím v soustavě svých podmínek, jsouc v nich potenciálně obsaženo. Činíme tak proto, že pro vznik individua, pro začátek jeho existence jsme nuceni hledati podmínky, jež by bylo možno chápati v jednotném pochodu, kterým individuum vzniká, jako následky jejich příčin. Tyto podmínky, jež svou celistvostí vedou nutně k existenci individua, pojímáme potom do skutečné jednoty předmětu zároveň s oním okamžitým stavem, v němž započala jeho existence. A je-li jednou dána jednota jednotlivých částí složitěho pochodu vzniku předmětu, pak už není překážek, abychom jeho existenci nerozšířili také na všechny podmínky, z nichž ji odvozujeme jako konečný a celistvý výsledek. Vznik individua chápeme potom ne jako produkt okamžiku, nýbrž jako produkt celého pochodu, zahrnujícího podmínky individuální existence. Pak jsou jednotlivé momenty celistvého

pochodu právě tak realitou a existencí v plném slova smyslu jako jest jí individuum, jež v tom kterém okamžiku vznikne. Neběží tu vlastně o existenci celého složitého pochodu vzniku, nýbrž o to, jak můžeme vůbec považovati stavy před okamžikem, v němž předmět začne existovati, za jeho integrální část. Vysvětlení najdeme v právě uvedené okolnosti, že totiž podmínky, jež vedou ke vzniku individua, jsou v něm involvovány svými účinky, přecházejí do něho jako jádro (zárodek), z něhož individuum vzniká. Stačí si uvědomiti, že hmotné předměty vznikají tak, že se nějaká soustava podmínek komplikuje, jako by se kolem určitého jádra seskupovaly další masy.

Musíme tedy trvati na myšlence identity subjektu, musíme uznati, že začátek existence individua je produkt okamžiku, avšak přes to můžeme i vznik individuí pokládati za vývojový pochod. Pak už ovšem není překážek, abychom za vývoj považovali i vznik každého jiného předmětu, jenž postupně vzniká z určité soustavy podmínek. O tom se snadno přesvědčíme z jediného příkladu. Všimněme si na př. vzniku laviny. Ledová masa, jež se vytvoří na skále, povolí za teplého počasí a spadne na úbočí pokryté sněhem. V okamžiku, kdy se ledová masa dostane do styku s masami sněhu, přilne k němu a valí se dále silou stále rostoucí. Vznikla lavina, tedy něco, co tu před tím de facto nebylo. Byly tu však téměř všechny její podmínky mimo jedinou — teplo. Jakmile se připojí tato podmínka k ostatním, začíná se děj, který vede k vzniku laviny jako k něčemu zcela individuálnímu.

Byla lavina vytvořena nebo se vytvořila? Jistě, že se vytvořila. A vytvořila-li se, pak je otázka, zda je podstatný rozdíl mezi jejím vznikem a vznikem živého organismu, třebaže jsou mezi nimi některé dalekosáhlé rozdíly. Při vzniku organismu jest dán zcela určitý zárodek jako počáteční soustava, z níž vzniká vývojový pochod. Je to soustava toho, co se vývojem stává skutečností, tedy soustava možností, jež se teprve aktualizují. Je možno v našem případě mluviti v témž smyslu o soustavě možností? Zajisté. Což není kohese hmoty jako její stálá vlastnost jednou takovou možností, adheze druhou, tíže třetí atd? Což to nejsou možnosti takové soustavy, z níž povstává za jistých podmínek lavina? Nepochybně. Je přece vedlejší, jsou-li hmoty nebo soustava podmínek pohromadě tak, že je považujeme za určitou věc, anebo jsou-li od sebe vzdáleny, ale tak, že ve

vhodném okamžiku může být celá soustava postupně aktualizována. Hlavní věcí jest, že soustava od okamžiku své aktualizace spěje k svému konečnému stavu, v němž věc nabývá existence. Je přece nepochybné, že jako u vývoje organického, tak v případě vzniku laviny spěje vývoj od jistého počátku k určitému konečnému stavu.

Nelze si mysliti, že by za týchž podmínek, za nichž vznikla lavina, mohla vzniknouti hora nebo jezero, neřkuli organismus. Musíme tedy připustiti, že každá věc, ať živá bytost či mrtvý předmět, má svůj vznik, který má své podmínky nebo určitou soustavu podmínek, z nichž nemůže vzniknouti nic jiného než právě ona věc zcela určitá. Stručný nástin vzniku anorganických těles nás o tom snadně přesvědčí. A ostatně lze najíti přechod od pochodu s podmínkami méně vázanými až po organické pochody, u nichž jde o pevné systémy. Tím nechceme říci, že není rozdílu mezi pochody anorganickými i organickými, nýbrž tvrdíme, že není podstatný rozdíl v jejich vzniku — jinými slovy — : každý vznik z jistého počátečního stavu jest v podstatě vývoj, jehož koncovým stadiem je hotová věc.

Tím ovšem nemyslíme, že by každý vznik už sám sebou byl vývoj. Shrňme-li kamínky, listy nebo cokoli jiného dohromady, není to ještě vývoj. Neboť zde se věci dostaly do shluku pouhou náhodou nebo z vnějších příčin. Nebylo tu vnitřní nutnosti pro vznik shluku, hromady atd. Chybí tu ona soustava, jež tvoří celistvost předmětu a jeho podstaty. Ty věci, o nichž jsme mluvili, mohou vzniknouti, ale také vzniknout nemusí. Jde tu jenom o náhodu nebo o cizí vůli, ale není tu počátečního stavu, z něhož vzniká věc, jsou-li k tomu dány podmínky. V takových případech nemáme právo mluvit o vývoji. Musíme pak dáti zcela za pravdu Drieschovi¹, který přesně odlišuje takové na-

¹ Philosophie des Organischen, 1921, str. 552: „Wir gehen nun aus von einem gegebenen Ding oder Dingkomplex und untersuchen die möglichen Formen seines Sichveränderns in ihrer Gesamtheit. Solche Veränderung kann sich entweder im Rahmen eines sich gleichbleibenden Grades der Mannigfaltigkeit abspielen, oder unter gleichzeitiger Veränderung des Mannigfaltigkeitsgrades.“ — „Regellose oder besser zufällige, d. h. nicht irgendwie ganzheitsbezogene Anordnung der Teile des in Rede stehenden Dinges oder

hodilé nahromadění, seskupení hmot (jež neprávem chápeme jako skutečné předměty) od pochodu vývojového. Mluvíme potom o předmětech kolektivních, neboť jde jen o analogie předmětů. Avšak Driesch si nevšiml dostatečně rozdílu mezi pouhým hromaděním nehomogenních mas (kumulací), kde jsou sice k tomu určité podmínky, ale kde není soustava podmínek — a mezi kumulativním vznikem předmětu, kde taková soustava podmínek je dána jako jeho počátek. Driesch sice považuje takové rozmnožení vlastností, jež vedou k celistvosti předmětu nebo k jeho individuální dokonalosti, za vývoj, nepokládá však na př. vznik pohoří za vývojové pochody, poněvadž prý takové kumulace vznikly nahodile z vnějších příčin¹.

Hranici mezi pouhou mechanickou kumulací a vznikem jako pochodem vývojovým lze absolutně stanovit jen teoreticky, nelze ji však přesně stanovit v konkrétních případech. Neboť i v anorganické přírodě vyskytují se případy, kde se vznik a změny těles podstatně neliší od vzniku těles organických. Roztavíme-li síru a hodíme-li ji do vody, vznikne pevná, hnědá masa podobající se gumě, ale zcela nepodobná hmotě původní. Po několika dnech

Dingkomplexes soll uns als ‚homogen‘ gelten. d. h. als für unsere Zwecke grundsätzlich durch eine echt homogen-summenhafte Anordnung in Gedanken ersetzbar. Handle es sich etwa nur um einen beliebigen Steinhaufen, so ersetzen wir ihn in Gedanken durch eine ganz und gar regelmäßige Schichtung durchaus gleicher Ziegel.“

¹ Tamtéž str. 552 a 553: „Wenn wir nun nur auf solche Gesamtveränderung eines Dinges oder Dingkomplexes das Augenmerk richten, welche von einer Erhöhung des Mannigfaltigkeitsgrades begleitet sind, so sind folgende Fälle denkbar: Erster Hauptfall: Die Mannigfaltigkeitserhöhung kommt im einzelnen in regelloser Weise von außen. Jede von außen kommende Wirkung setzt sich auf die vorhergegangene darauf und gibt die Unterlage für die nächste Wirkung ab. Wir nennen das Häufung oder Kumulation und bringen als Beispiel schon hier die Gebirgsbildung, welche mit Sicherheit ein von außen kommendes Mannigfaltigerwerden eines Teiles der festen Erdkruste ist: Druckkräfte bewirken Faltungen, auf das Gefaltete wirken Regen, Frost usw. usw. Es kann Gesetze für solche kumulativen Bildungen geben.... aber die spezifische Einzeläußerung des Gesetzeshaften ist jedesmal zufällig. Zweiter Hauptfall: Das Mannigfaltigerwerden führt zur Ganzheit des in Rede stehenden Dinges oder Dingkomplexes. In diesem Falle reden wir von der Entwicklung oder Evolution, wobei dieses Wort in einem weiten, ... Sinne verstanden wird.“ — Srov. Ordnungslehre, 1923, str. 289.

začne však ponenáhlu nabývati tvaru i vlastností síry. Jde tu bezpochyby o řadu změn, jež nejen rozmnožují vlastnosti substance (předmětu), nýbrž mají také svůj počáteční stav v substanci samé. A opakujeme-li pokus tisíckrát, stane se tisíckrát s roztavenou sírou totéž — právě tak, jako se vylíhne ze slepičího vejce kuře, položíme-li je do teploty 40 stupňů C. Driesch zprvu i takové případy kumulativního vzniku považoval za speciální případy vývoje vedle evoluce¹. Omezil-li později² pojem vývoje jen na případy evoluce ve smyslu vzniku organismu z jeho zárodku, takže přízpusobovací pochody vylučuje z pojmu vývoje, učinil tak jistě jen pro své přesně vymezené filosofické pojetí entelechiálního vývoje. Se stanoviska logického jistě však nemáme právo každý neorganický vznik vylučovati z pojmu vývoje. Kdykoli vzniká nějaký předmět ze soustavy podmínek, jež determinují rozmnožení jeho vlastností určitým směrem tak, že všechny změny tvoří jakousi celistvost, jde o pochody, jež je možno správně pochopiti jen jako pochody vývojové. V oné celistvosti změn stav počáteční znamená právě tak vznik předmětu jako stav konečný, v němž nabude své úplné existence. Takovou soustavu podmínek musíme chápati jako počátek předmětu, třeba snad ve skutečnosti nenabývá toho konkrétního tvaru, jaký pozorujeme později. Musíme tedy přesně odlišovati počátek předmětu možného (budoucího) a počátek předmětu skutečného (daného). V prvním případě jde o určitou soustavu podmínek, v druhém případě o skutečný stav, jímž předmět jako individuum začíná existovati a trvá přese všechny změny, jimž podléhá. Přejchod ze stavu počátečního jako možné existence do stavu skutečné existence jest právě vývojový pochod „vznikání“.

12. Dvojího druhu jsou také změny, jimž stále podléhají skutečné předměty. Rozeznáváme především změny, jež nijak vnitřně nesusouvisí, jež vznikají z vnějších mechanických příčin, netýkajíce se

¹ Logische Studien über Entwicklung, 1918, str. 4 a 10.

² Philosophie der Organisation, str. 553. — Ordnungslehre, str. 289: „Bei Entwicklung stammt ein Mannigfaltigerwerden eines Systems irgendwie, sei es auch mittelbar, ja fiktiv, allein aus einer auf das Endergebnis gerichteten Ganzheitskausalität und nicht aus einzelner her; bei ihr ist jede Phase, jede Zuständlichkeit des Systems im Strome des Werdens — (wenn es mehrere solche aufeinanderfolgende Zuständlichkeiten an ihm gibt), — sach ganz.“ Atd. str. 290.

vlastností předmětů, nýbrž jen jejich relativních jakostí neboli akcidencií. Tyto změny považujeme za vnější a nahodilé. Rozžhavíme-li na př. kus železa, změní se sice jeho stav, neboť se změní temperatura, tvar a barva, ale žádná z těchto změn se netýká jeho vlastnosti. Nastávají pouze v jeho vedlejších, vnějších jakostech neboli akcidenciích, jež zase pominou, jakmile železo necháme vychladnout. Stejně tak, roztavíme-li vosk a změním-li jeho skupenství, týkají se změny pouze jeho relativních kvalit, neboť nabude za vhodných podmínek zase své původní podoby. Jisté že tyto změny mají své příčiny. Jsou to však změny jen nahodilé, neboť mezi agenciemi není trvalé vnitřní souvislosti. Jsou to jen přechodné a vnější stavy, jimiž věc prochází, ale netýkají se jí samé a jejích vlastností. Ať již vznikly jakkoli, jsou to jen změny relací předmětu k předmětům jiným, nezasahují nikdy do jeho podstaty a do jeho vlastností. Pak mluvíme o změnách mechanických a chápeme je principem mechanické kausalit¹.

Kromě těchto vnějších a přechodných neboli mechanických změn jsou ještě změny, jež vedou k novým a trvalým vlastnostem, zasahující do samé podstaty předmětu. Předmět nabývá nových vlastností, jež se stávají konkrétním obsahem jeho podstaty, jeho konstitutivními znaky. Každá nová vlastnost, která přibývá k předmětu a způsobí změnu jeho stavu, znamená i změnu jeho vlastností a tím i změnu konkrétního obsahu jeho podstaty. Chápeme pak vlastnost na rozdíl od relativních a nahodilých kvalit jako nutnou kvalitu předmětu, bez níž předmět nemůže být tím, čím jest, určitou individuální věcí. S tohoto stanoviska i přibývání nových vlastností předmětu má ráz jakési nutnosti, jež doplňuje podstatu předmětu a změny samy mají charakter zdokonalování. A konečně je třeba chápati i změny jednotně jako celek, v němž konečný stav považujeme za hotový, znamenající relativní a snad i úplnou dokonalost, jaké lze dosáhnouti. Znamená-li nabývání nových vlastností postup předmětu k hotovému stavu, pak i každou změnu, kterou předmět nabývá nových vlastností, musíme považovati za změnu, jež plyne přímo

¹ Na mechanický ráz takových změn velmi důrazně poukázali H. Bergson, *L'évolution créatrice*, český překlad od F. Pelikána 1919, a po něm H. Driesch, *Philosophie des Organischen*, str. 552 a násl.

z jeho podstaty. Podstatou předmětu je každá změna determinována. Změny takového rázu pochopíme z pojmu vývoje.

Zrovna tak jako nemůžeme vystihnouti v přírodě případy kauzality jediným pojmem, nýbrž několika pojmy¹, jimiž shrnujeme jednotlivá kausální spojení, právě tak je nutno rozlišovati několik typických forem vývojových pochodů, pro něž třeba užiti zvláštních logických pojmů. Při tom však neběží o různá pojetí vývoje, jež byla formulována jednotlivými badateli, nýbrž o skutečné, typické případy vývojových pochodů, pro něž musíme užiti zvláštních pojmů. Tak na př. pochod vzniku individua ve smyslu evolučním musí býti považován za zvláštní vývojový případ, jež je nutno přesně odlišovati od případů ostatních, v nichž nejde o embryonální vývoj, nýbrž snad o částečnou regeneraci nebo o změny individuální, jako jsou na př. pochody diferenciacní při vzrůstu a adaptacích k vnějším podnětům. Tyto změny se dějí tak, že individuum nabývá určitých vlastností nebo je ztrácí. Ale i zde je potřebí určitých omezení, jimiž uzavíráme individuální, vývojový pochod, který jest v takových případech jednota nutně relativní. Necháme-li totiž řadu po sobě následujících změn plynouti do nekonečna, ztrácíme podklad pro vývojový aspekt. Nabudeme ho znovu, považujeme-li určitou změnu (vlastnost) za konečné stadium, k němuž musí pochod vésti, jsa jakoby předurčen určitými konstantními podmínkami. Konečný stav a všechny stavy přechodné počínajíc původním tvoří potom uzavřenou vnitřní souvislost, tvoří celek. Vývoj je přibývání nových vlastností ze soustavy vnitřních i jednotlivých vnějších příčin². Tyto případy se shodují s případy biologických pochodů diferenciacce v nejšířím slova smyslu.

Změny, které nastávají adaptací individua k daným vnějším podnětům (vnějším podmínkám života), nejsou ovšem tak omezeny vnitřní kausální soustavou jako změny při vzniku individua ze zárodku.

13. Všeobecné znaky logického pojmu vývoje musí ovšem platiti i pro pochody psychické. Platí zejména pro rozlišení kausálního

¹ Viz H. Driesch *Philosophie des Organischen*, str. 542—547, a *Ordnungslehre*, str. 204—211 a 285—288.

² H. Driesch, *Philosophie des Organischen*, str. 552.

řetězce pochodů psychologických od zažitých pochodů vývojových, platí i pro rozlišení asociací od některých typických psychických útvarů a jiných celistvostí, jež nelze pokládati jen za asociace. A tak budeme mluvit o psychickém vývoji jenom tam, kde shledáme, že jsou splněny všechny základní podmínky vývoje, o nichž byla právě řeč.

Rozumí se, že fakta psychického vývoje budou daleko jasnější a že je snadněji pochopíme, poněvadž je přímo zažíváme. Vždyť nemůže být nic jasnějšího a jistějšího než právě naše zážitky. Jimi dovedeme proniknouti také do povahy pochodů vývojových, jež se dějí v psychičnu jiných osob.

Při studiu psychického vývoje musíme vyjít z psychologické zkušenosti a uvědomiti si zejména povahu psychična. Jeho hlavním rysem je to, že reální psychické jevy, jako naše přímé zážitky, které se snažíme zachytiti psychologickými pojmy, jsou ve vědomí zcela konkrétní psychická fakta, reality individuálního rázu. Procházejí jenom jednou naším vědomím. Všimněme si kteréhokoli subjektivního zážitku našeho vědomí v jistém okamžiku a jiného psychického zážitku v okamžiku následujícím, třeba představy, za níž je zase zážitek jiný. Každý z nich je samostatnou skutečností, takže nelze prostě identifikovati vjem určité barvy a představu téže barvy. Zažitý pocit červené barvy a zažitá představa téže barvy liší se od sebe tak, jako se liší jedno individuum od druhého. Na to již velmi správně ukázal W. James¹.

Jakým právem přenášíme dva posloupné vjemy na týž předmět a říkáme, že vidíme teď tutéž barvu, již jsme viděli už před tím? Náš včerejší vjem není přece vjem dnešní. Říkáme-li přes to, že vnímáme několikrát po sobě tentýž předmět, hájíme tím jeho identitu². Co nám dává k tomu právo, je kontinuita vědomí. Na ní je založeno naše empirické poznání skutečnosti. A psychologie má jisté pojmy, zachycující psychické jevy. V nich

¹ Psychologie, německý překlad M. Dürrové, 1920, str. 151: „Vědomí se nalézá v stálých proměnách. Tím chci říci, že ani jeden psychický stav nemá trvání — a kdyby je měl, nemohli bychom je zachytiti. Zvláště však zdůrazňuji, že ani jeden psychický stav, který pomine, nemůže se navrátiti a nemůže být identický s tím, čím byl před tím.“

² Tamtéž str. 152: „Co jest nám dvakrát dáno, to je jen identický předmět.“

jsou shrnuty naše poznatky o psychické skutečnosti: vjemu, představ, pojmu, myšlenky, soudu atd. Na př. psychologickým pojmem „představa“ jest vystižena jednotná logická forma, v níž jsou zahrnuty naše zcela konkrétní zážitky, z nichž jest každý individuální, psychický fakt pro sebe, existující jen v tom kterém okamžiku. Nelze je ztotožňovati a přes to je ztotožňujeme do jisté míry v logickém pojmu. Proč je to možné a jak se to děje? Jest zřejmo, že konkrétní psychické zážitky jako fakta existující v určitém okamžiku nelze ztotožňovati. Ztotožnění se nemůže týkati jejich reální existence, nýbrž jen toho, co jest všem zážitkům společné, toho, co jest stejné, totožné, t. j. jejich společných vlastností. Stejně je zřejmo, že nynější zážitek je možno ztotožniti s předchozím jen, hledíme-li ke kontinuitě vědomí. Kdyby naše vědomí pozbylo kontinuity, nebylo by ztotožnění psychických zážitků vůbec možné. Kontinuita vědomí je též hlavní podmínkou toho, aby se mohly tvořiti psychické celistvosti, aby vznikly nejrůznější psychické kategorie, z nichž jednou jest psychický vývoj.

Dvě typické formy lze odlišiti v psychickém vývoji: vznik neboli vytvoření tvarů a přetváření tvarů jednou již vzniklých, ať již ve formě zdokonalování nebo přizpůsobování k daným úkolům. V případech, v nichž běží o vývojové změny psychických útvarů, nenaráží pojem vývoje na žádné vážnější překážky. To, že psychické útvary podléhají stálým změnám, jest známo, a že se psychické útvary zdokonalují, jest rovněž známo. Některé změny psychických útvarů tedy úplně vyhovují logickým podmínkám vývojového pochodu a nabývají tím jeho charakteru.

Zbývá nám řešiti jen otázku, zda lze mluviti o vzniku psychických útvarů, jako na př. vněmů, představ, pojmů, myšlenek, citů atd., a v jakém smyslu lze o něm mluviti. Rozbor této otázky naráží na podobné potíže, s jakými jsme se již setkali při vzniku předmětů hmotných i vzniku organismů, pokud vznikem nemíníme jen okamžik jednotlivého zážitku.

Okamžik, v němž psychologický jev vznikne, je naší osobní zkušeností a tedy i nejjistějším obsahem našeho vědomí. Ale takový okamžitý zážitek je fakt zcela jedinečný, který nemůže

míti psychického vývoje. Jest jasno, že ani psychický útvar jako skutečná psychická celistvost, předpokládající existenci mnoha takových zažitých okamžiků nemůže vzniknouti v jediném okamžiku, nýbrž je produktem několika okamžiků po sobě. Ale jak se dostaneme z psychologického zážitku, jehož existence trvá jen jeden okamžik, k reální psychické celistvosti, vznikající pro určitou dobu?

Psychické útvary vznikají delší dobu. Tedy: neměli bychom mluvit o vzniku, nýbrž spíše o vznikání. Jaký pochod je vznikání psychických útvarů? Všimneme-li si kteréhokoli psychického útvaru, vede nás analýsa jeho vzniku v podstatě k týmž výsledkům jako analýsa vzniku kteréhokoli hmotného předmětu. Především shledáváme, že má jisté předpoklady a podmínky, jež nacházíme v jednotlivých psychických činitelích a v jejich vlastnostech. Shledáváme, že vznikání trvá určitou dobu, již vyplňuje řada okamžitých stavů. Je to především okamžik, v němž útvar vzniká jako psychický fakt, je to dále okamžik jeho podmínek, v nichž je původ jeho existence, a konečně všechny okamžité stavy, jimiž se vytváří jako ze svých bezprostředních podmínek. A poznáváme, že se všechny podmínky projevují v zcela určité psychické celistvosti. Jinými slovy: celistvost podmínek stává se integrální částí celistvosti účinků, projevujících se v konkrétním psychickém útvaru. Vyvíjejí se tedy psychické útvary ze svých podmínek jako každý jiný vznikající předmět.

Naznačili jsme ovšem jen zcela podstatné momenty psychického vývoje. Jimi zdaleka není vyčerpána velká pestrost psychického vývoje jednotlivých konkrétních případů. A vlastním úkolem vývojové psychologie jest analýsa i logický popis reálních vývojových pochodů a stanovení jejich zákonů.

III. Kausalita a podstata vývoje.

14. Podstatu vývoje poznáme plně tehdy, když si náležitě ujasníme pojem kauzality a její poměr k vývoji. V pojmu kauzality je základním elementem myšlenka, že dvě nebo více různých změn, jež pravidelně za sebou následují, jsou v relaci příčiny a účinku. Jediný konkrétní obsah, jež máme v pojmu transcendentní kauzality, je časová posloupnost dvou dění, jak na to již důrazně

upozornil Hume¹. Pokusíme-li se blíže určití časový poměr mezi příčinou a účinkem, dojdeme k zajímavým výsledkům.

Podstata každé příčiny jest v aktivitě². Skutečnost, již tento znak schází, nelze považovati za příčinu. Působení neboli aktivitu příčiny lze si mysliti jen potud, pokud má nějaký účinek. Skutečnost také nemůže byti považována za příčinu dříve, než začne vůbec působiti. Z toho plyne nutný závěr, že aktivitu příčiny a počátek jejího účinku musíme si mysliti jako děje současně existující, třebaže současnost mezi působením příčiny a vznikem účinku trvá pouze okamžik. A tak jsme nuceni všechny neaktivní příčiny posunouti do oblasti „možných“, „potenciálně daných“ příčin, jež se mohou státi aktivní jen za zcela určitých podmínek. V přírodě nalézáme malo takových případů příčinnosti, v nichž bychom mohli účinek považovati za jednoduchý v tom smyslu, jako by celý vznikl v jediném okamžiku. Většinou jsou případy kausálního dění takové, že se nám jeví jako více nebo méně složité účinky, jež chápeme jako celistvost účinků částečných, vzniklých sukcesivně. Chápeme-li je takto, tvoří potom jednotu celistvého účinku relativně delšího trvání, takže nabývají rázu vývojového děje.

Sukcesivní vznik celkového účinku se své strany vyžaduje nutně sukcesivní působení příčiny podle zásady, že každý účinek musí míti svou příčinu, neboli, že každý částečný účinek vede k předpokladu částečných příčin. Ale příčinný vztah není možno chápati tak, že by přestal i účinek, jakmile přestane příčina. Pokud považujeme trvající děje za účinky určitých příčin, nutno si mysliti, že každý účinek setrvává v svém novém stavu sám. Podle principu setrvačnosti je nutno považovati účinek za stav nekonečného trvání, pokud není změněn vlivem jiných příčin. Právě tak si musíme mysliti, že i aktivita příčiny nekonečně trvá, začala-li jednou působiti. Má tendenci zůstati ve stavu, do něhož se dostala z jiných příčin. Že účinek setrvává v onom stavu, jehož nabytí, nelze považovati za přímý výsledek příčinné aktivity, nýbrž spíše za nutný následek samé podstaty účinku³.

¹ Enquiry concerning human understanding, I., sect. 4, 1. 2.

² Chr. Sigwart, Logik, B. II, § 73.

³ Chr. Sigwart, tamtéž.

Musíme si mysliti, že v nejjednodušších případech kauzality, kde trvá působení jediný okamžik, činnost příčiny je koincidentní se vznikem účinku, kdežto v následujících okamžicích se účinek úplně vymyká působnosti příčiny. Účinek tedy není absolutní efekt své příčiny, nýbrž relativní výsledek činností vnějších a vnitřních příčin, tkvících ve věci samé.

K týmž výsledkům docházíme také úvahami o zkušenostech, jichž nabýváme pozorováním skutečného dění. Pozorujeme-li, že voda při teplotě -4 stupňů C mrzne a že při teplotě $+100$ stupňů C vře, jsme ochotni považovati tyto změny agregátního stavu vody za pouhý účinek oněch teplot. Uvažujeme-li však o tom, proč jiná tělesa za týchž podmínek svůj agregátní stav buď vůbec nemění nebo docela jinak, jsme nuceni hledati příčiny v povaze věci samé. Olovo při teplotě -4 stupňů C nemrzne a při teplotě $+100$ stupňů C nevře jako voda. Železo při -4 stupních C zmenšuje svůj objem, ale za teploty $+4$ stupňů C jej zvětšuje, kdežto u vody je tomu zrovna naopak. Slepíčí vajíčko se začne při 40 stupních C vyvíjeti, kdežto semeno za téže teploty hyne. Shledáváme tedy, že nemáme právo různé změny, jež pozorujeme na věcech jako účinky určitých příčin, považovati jen za výsledek činnosti příčiny samé, ale že je nutno chápati je jako částečný výsledek příčin, tkvících v povaze věci samé. Důvod pro kauzální vztah nesmíme tedy hledati pouze v aktivitě věci, jako v dané příčině, nýbrž do jisté míry také ve věci, na níž se účinky projevují. Účinek je tedy nutno považovati za výsledek vzájemné činnosti věci, z níž aktivita pochází, a věci, na níž se činnost projevuje svým účinkem jako jeho změna. Pojem příčiny je tedy stejně jako pojem účinku pojem relativní.

Máme-li považovati podstatu věci za vnitřní příčinu její činnosti, pak tuto podstatu nelze chápati jako něco naprosto izolovaného uvnitř celistvosti proměnlivých stavů, nýbrž tak, jako by v podstatě věci byl uložen takový poměr k jiné věci, že z něho plyne za určitých podmínek celistvá činnost. Protože je nutno mysliti si podstatu věci jako konstantní celistvost jejích vlastností, musíme považovati za konstantní také onen vzájemný poměr kau-

sálního vztahu. Začne-li příčina v určitém okamžiku působiti, závisí její činnost na vnějších podmínkách, které lze nazvati aktivující podmínky účinků. Příčinu rozmanitostí ve změnách věcí je tedy nutno hledati v proměnlivých podmínkách účinnosti, nikoli v konstantní příčině samé. Na těchto podmínkách závisí to, zda nějaká příčina působí a jak působí a zejména to, že táž příčina má za různých podmínek různé účinky¹. Nelze vysvětliti rozdílnost ve změnách existencí jediné příčiny. To by odporovalo zásadě, že stejné příčiny mají stejné následky. Na otázku, odkud rozdílné změny pocházejí, lze uspokojivě odpověděti pouze tak, že zdánlivě táž příčina je ve skutečnosti celistvostí několika příčin. A předpokládáme-li několik příčin, musíme si je mysliti buď tak, jako by působily integrálně, takže je jejich účinek celistvost, nebo tak, jako by navzájem soutěžily, takže je jejich celistvý účinek výslednicí účinků individuálně odlišných. Za těchto okolností však nemůže platiti zásada, aby se z oboru zkoumání kausálního vztahu vyloučilo všechno, co nepůsobí zřejmého účinku. Neboť jednotlivé účinky příčin působících integrálně anebo konkurujících příčin neprojevují se samostatně, nýbrž celistvě. Každý takový účinek jest tedy obsažen integrálně v účinku výsledném, ježž nazýváme celistvým.

Celistvý účinek jednotlivých příčin, ať již působících integrálně či konkurujících, nelze také rozložiti na parciální kvalitativní efekty a určovati je kvalitativně, leč tam, kde je možno rozložiti výsledek na několik částečných efektů.

Jiskra způsobuje explozi prachu. Je-li však prach mokry, nemá jiskra účinku. Tu říkáme, že vlhkost brání očekávanému efektu, třeba příčina působí. Její účinek byl konkurující příčinou úplně paralysován. Všechny okolnosti, jež jakýmkoli způsobem modifikují ať pozitivně, ať negativně účinek vlastní příčiny, musíme považovati za podmínky onoho efektu, jenž nás nutí k předpokladu celistvosti podmínek právě tak, jako nás vede celistvost změn k předpokladu celistvosti působících podmínek.

15. Změna, kterou pozorujeme na daném jevu, musí míti svou příčinu, kterou ji úplně pochopíme. Zdůraznili jsme již dříve, že

¹ Chr. Sigwart, tamtéž.

změny, vznikající na dané věci, vysvětlujeme si tak, že se je snažíme odvoditi jako nutné účinky jejich příčin. A tyto příčiny vkládáme pak buď do podmínek vnějších nebo do podstaty věci samé.

Pojem podstaty věci vyžaduje konstantní jednotu vlastností, nepřipouštějící změn jejich celistvosti. Změní-li se tedy věc nějak, nesmíme tyto změny považovati za přerušení celistvosti její podstaty. Podstata věci jest v nich zachována. Proměnlivé stavy věci jsou tedy relativní a nahodilé, kvality jsou toliko akcidence, nikoli vlastnosti. Změny věcí se netýkají jejich podstaty, nýbrž jen relativních kvalit, neboli jinými slovy: věc sama se nemění, mění se toliko její relativní stavy. Vkládáme-li příčinu změn do podstaty věcí, pak je tuto příčinu nutno chápati jako konstantní a trvale působící.

Řadu posloupných změn, jak jsme již uvedli, je možno chápati dvojím způsobem: buď jako účinky několika následných příčin ve smyslu kauzálního řetězce, anebo jako účinky jedné konstantní příčiny nebo soustavy příčin, jež se dostávají postupně jako následek sukcesivních podmínek, umožňujících působení konstantní příčiny. Chápati změny prvním nebo druhým způsobem nezáleží na nás, nýbrž vždy na povaze daných změn. Pozorujeme-li, že časově posloupné změny tvoří jednotu tak, že každá následující změna má tentýž celistvý charakter jako předcházející, a nabudeme-li pevného dojmu, jako by změny postupovaly určitým směrem, pak jsme nuceni považovati je za účinky jedné konstantní příčiny, již vkládáme do podstaty věci. V takových případech mluvíme o vývoji. V případech opačných týkají se změny relativních jakostí a vlastnosti věci zůstávají nezměněny.

Je otázka, máme-li nějaký závažný důvod pro to, abychom v případech, kde časově posloupné změny působí na nás dojmem, jako by se dály určitým směrem a jako by pocházely z jednotné příčiny, předpokládali existenci jediné konstantní příčiny nebo snad soustavy příčin a vkládali ji do podstaty věcí. Anebo je snad možno chápati je tak, že při jakýchkoli změnách věcí hledáme vnější příčinu, jejíž působení je toliko relativně trvanlivé. Tuto myšlenku nesmíme již předem odmítati proto, že nemáme důvodu, abychom považovali konstantnost působících příčin za absolutní. Takové příčiny poměrně dlouho působící, jejichž účinky se dostávají

sukcesivně periodicky, nemusili bychom hledati v konstantní podstatě věci, ale ve vnějších podmínkách trvajících delší dobu. Uvážíme-li, že skutečně věci podléhající rozmanitým změnám jsou vesměs více nebo méně složitými celistvostmi rozmanitých podstatných i nepodstatných složek, a uvážíme-li, že změny věci, pokud nemění její podstatu, nikdy se nedějí na jejich podstatných složkách, nýbrž jen na relativních kvalitách, pak není třeba vkládati příčinu změn do oněch složek, jež se nějak mění. Příčina totiž záleží vždy v jiných částech předmětné celistvosti než její účinek. Je zřejmo, že příčina změn nějaké věci může záležeti také v jejich nepodstatných složkách. Pak je příčina spíše vnější než vnitřní. Představme si něco tak velmi složitého, jako je lidský organismus. V něm lze pozorovati tisíce změn jak v jednotlivých vegetativních orgánech, tak i v jejich elementárnějších složkách, v buňkách, kde lze zjistiti, že změny jedné části jsou účinky příčin, tkvících v jiné části orgánu. Nuže, které jsou zde vnitřní příčiny a které vnější? Kdybychom se pokusili o toto rozlišení, shledali bychom velmi brzy, že příčinu, která se nám s určitého hlediska zdá příčinou vnitřní, musíme považovati se stanoviska jiného za příčinu vnější. Jsme vždy ochotni považovati nesčetné změny, jež tvoří vývojový pochod lidského organismu, za účinky vnitřní příčiny působící jednotně a konstantně. Ale uvážíme-li, že rozmanité změny vývoje jsou výsledným účinkem různých účinků, jejichž příčiny jsou v zcela jiných částech těla (nehledíme-li již k tomu, že působí podstatně také mimo organické podmínky životní), je jasno, že je sotva mezi vnějšími a vnitřními příčinami absolutní rozdíl. Tento rozdíl jest skutečně pouze relativní. Táž příčina může býti se stanoviska určité celistvé skutečnosti považována za vnitřní a se stanoviska jiné, podřazené celistvosti za vnější. Již z toho vysvítá, že bychom neměli klásti takový důraz na rozdíl mezi vnitřní a vnější příčinou, ale spíše na povahu komplexu změn, jež dávají možnost souditi o existenci zcela zvláštních podmínek. Vidíme tedy, kterak nás rozbor kauzality vede k pojmu vývoje. Analysující časový moment kauzálního spojení příčiny a účinku shledali jsme, že je nutno mysliti si každý relativně déle trvajících účinek jako složitou řadu účinků časově posloupných. Tím nabývá každý složitý účinek nutně povahy vývojového děje, jenž vyžaduje sukcesivního

působení příčiny. Tu si nemůžeme nikdy mysliti jako příčinu jednoduchou, nýbrž jako komplex několika jednotných nebo jednotné působících příčin. Logický rozbor pojmu kauzality nás vede k poznání, že je každý účinek determinován svou příčinou nebo několika příčinami. Máme-li účinek určité celistvosti příčin a podmínek jako jednotu několika částečných účinků posloupných, nabývá tento kauzální nexus nutně rázu vývojového děje a zdá se, jako by konečný stav byl ideálně nebo disposicionálně obsažen již ve stavu původním, od něhož vývojový pochod začal.

IV. Mechanistické a teleologické pojetí vývoje.

16. Ve vývojové psychologii stejně jako v biologii byla vždy živě přetřásána otázka mechaničnosti a teleologie. Jak máme chápati vývojový pochod, mechanicky či teleologicky? Obě stanoviska mají zastánce v biologii¹ a také ve vývojové psychologii.

Mechanistické pojetí² považuje vývoj za pochod, projevující se v posloupných změnách hmotných elementů (atomů), determinovaný relacemi konstantně působících sil. Takové prostorové přeskupení hmotných a konstantních elementů považují mechanisté za podstatu vývoje z určitého předchozího stavu, pokud se změnami uskutečňuje to, co závisí na konstantních silách elementů a původním stavu jejich prostorového rozvrstvení. Se stanoviska mechanistického pojetí vývoje je příčina všech postupných změn právě v konstantních, elementárních silách a jejich vnějších podmínkách, t. j. ve vzájemných prostorových poměrech tak, že efekt téže příčiny jest obsažen v několika posloupných stavech hmoty. Jsou-li elementy jako konstantní síly nezměnitelné, pak v jednotlivých změnách neboli stavech, jimiž probíhá vývojový děj, není nic, co by již nebylo a čím by se pozdější stav podstatně odlišoval od stavu dřívějšího. To, čím se stav pozdější liší od stavu původního, je pouhá změna v prostorových relacích. Tak nabývají věci toliko formálních změn anebo změn ve všeobecné konstelaci poměrů takto změněných. To je ovšem fyzikální koncepce mechani-

¹ Viz E. Rádl, Dějiny vývojových teorií v biologii XIX. století.

² Otázku mechanismu a finality v souvislosti s pojmem vývoje filosoficky probral H. Bergson na uv. m.

stického pojetí vývoje, jež záleží v předpokladu elementárních, konstantních sil. Toto pojetí by se hodilo jen na zcela jednoduché případy vývoje, jež lze předpokládati jen fiktivně, nehodí se však k pochopení skutečného vývoje tak složitých soustav nehomogenních hmot, jako jsou především organismy. To však ještě není důvod pro to, abychom tvrdili, že je správné jen teleologické pojetí organického vývoje, jež podle mínění některých biologů a filosofů nepřipouští mechanického aspektu. V moderní fyziologii máme několik dokladů, že mechanistické hledisko v organickém vývoji připouští několik formulací, jež svým původem nejsou sice fyzikálně mechanistické, ale přece jen mechanistické, vysvětlující organický vývoj základními principy fyziologických pochodů, na př. asimilací, výměnou látek, vzrůstem, dělením organismu a podobně¹ — tedy procesy, jež jsou mnohem složitější než pouhý mechanický pohyb těles nebo chemické spojení atomů. Nezapomínejme, že při chemických spojeních jde již o pochody značně složitě.

17. Teleologické pojetí vývoje jest obvyklé, zejména v biologii a v psychologii. Jeho logickou podstatou je myšlenka, že subjekt je vlastní příčinou všech změn, jež tvoří vývojový pochod. V samé podstatě subjektu, t. j. v jeho vlohách, prý tkví nutnost, aby změnám podléhal, a proto každý předchozí stav způsobuje stav další. Odtud plyne, že změny subjektů téže podstaty a téhož druhu jsou stejné. Jsou-li však tyto vlohy a dispozice v biologii něco více méně konkrétního, ve filosofii a psychologii jsou to téměř jen abstrakta².

Nemá-li býti pojem vývoje jen schematem popisu pozorovaných změn a má-li zároveň podávati vysvětlení, pak s hlediska teleologického vyžaduje takovou existenci subjektu, aby v sukcesivních změnách byly obsaženy vždy nové podmínky dalších změn, následujících v jistém časovém odstupu³. Druhým požadavkem teleologického pojmu vývoje je to, aby řada změn vedla k cíli jako ke konečnému stavu, v němž se úplně realizuje to, co bylo uloženo již ve stavu původním. Jednotlivá stadia nejsou však sama sebou

¹ M. Verworn, Allgemeine Physiologie.

² Tak zejména entelechie vývoje u H. Driesche, Philosophie des Organischen, str. 554.

³ Chr. Sigwart tamtéž.

příčinou stadia následujícího, nýbrž jen pro stálou povahu nebo podstatu vyvíjejícího se subjektu.

18. My sice cíle uskutečňujeme, ale velmi často se domníváme, ať již právem či neprávem, že se cíle také v našem životě nevědomě uskutečňují. Čím se tyto dva případy teleologie od sebe liší? V prvním případě, t. j. v případě zažité teleologie, je ideál jako cíl našeho snažení reálním zážitkem od počátku stejně tak, jako jest jím naše snaha po realizaci cíle a naše vůle, jež vede aktivně k stanovenému cíli. Cíl je naším zážitkem, existuje v našem vědomí; prožíváme i jeho působení. V druhém případě však nacházíme určitou celistvost postupných změn analogických s realizačním dějem vědomého cíle. Není tu přímých zážitků, jsou tu jen vnější stavy, jako postupná vývojová stadia, podobná stavům realizačního děje. My pak usuzujeme z této analogie nebo vnější shody řady posloupných změn o existenci cíle jako o imanentní příčině vzniku celého komplexu změn, projevujících se buď pouhým pravidelným časovým sledem anebo vzestupnou řadou podobností s konečným stavem, jímž měříme větší nebo menší dokonalost předchozích stavů vývojové řady. Je to tedy odvozená teleologie, je to naše interpretace analogické zkušenosti. Ale v každém případě supponuje se cíl neboli ideál jako imanentní příčina vývojové řady. Musíme si však uvědomiti, že tento cíl odvozený z povahy skutečného vývojového děje není nereálný, neskutečný, neboť je působící příčinou, ale že jej přes to musíme klásti před jeho realizaci, jako klademe příčinu před účinek, jenž také následuje. Jinak by nemělo smyslu mluvit o realizaci cíle.

Ale jak si máme představovati existenci cíle, jež ani nezažíváme, jenž tedy nemá v našem vědomí formální existenci? Narazíme, jak se zdá, na nepřekonatelné potíže, jež nás nutí k tomu, abychom se buď vzdali teleologického pojetí vývojového děje anebo se pokusili dokázati existenci cíle. Bývá zvykem vyhnouti se těmto obtížím tak, že prostě předpokládáme existenci vloh neboli dispoic, z nichž se postupně vyvíjejí určité stavy nebo vlastnosti a vývoj sám se pokládá za jejich realizační děj. Ale pokud si představujeme dispoice jako „možné“ skutečnosti, tedy jako něco, co ještě neexistuje, ale co se může usku-

tečniti, vidíme, že jde o naprostou analogii s realizací cíle neboli ideálu, jenž existuje také pouze v našem vědomí.

Předpoklad dispoice jako příčiny vývojového děje je tedy možný jen jako předpoklad vědomé, imanentní příčiny. Dispoice chápaná jako nevědomá příčina tento předpoklad naprosto vylučuje. Shledáme, že je při předpokladu odvozených dispoic teleologické pojetí vývoje nemožné, nechceme-li supponovati jakési entelechie jako metafysické principy vývoje, jak to činí Driesch¹. Považujeme-li však za dispoice více nebo méně známé podmínky vývoje — tedy určitý komplex skutečností, o němž soudíme z vývojového pochodu jako o konkrétních podmínkách, v nichž není cíle, jenž by se uskutečňoval vývojovým dějem — pak se takovým pojetím dispoic vzdalujeme podstatně od původního pojetí teleologie. Teleologické pojetí dispoice neznamena jen možnost a tendenci uskutečniti se určitým směrem, nýbrž znamená formu neboli jakýsi praeformovaný stav. Musíme tedy pojem teleologicky působících dispoic odvozených jako neužitečný princip vědeckého vysvětlení zamítnouti.

V případech, v nichž neběží o vědomou realizaci cíle, musíme vývojovým podmínkám přiřknouti vždy reální existenci a řadu změn ve vývojovém pochodu jsme nuceni chápati jako jednotný komplex sukcesivních účinků, plynoucích z určité relativně konstantní příčinné soustavy.

V oblasti psychologické skutečnosti, v níž nás vnitřní naše zkušenost vede snadno od případů účelného uskutečnění k pouhým analogiím teleologických pochodů, pochopíme sice převládající vliv teleologického principu, ale nic nám nedává právo, abychom jej uznávali všeobecně. Není především dosti dobře možno odlišiti princip mechanický a princip teleologický tak ostře, jak se to dělává. Jak v přírodě fysické, tak v přírodě psychické jsou velmi jemné přechody od případů výrazně mechanisticky kausálních k případům výrazně teleologickým. Zejména ve skutečnosti psychologické se vyskytují různé případy vývoje, jež celkem nabývají buď teleologického rázu ve smyslu realizačního děje nebo rázu teleologických analogií, zejména v případech, kde běží o jednotnou kom-

¹ Philosophie des Organischen str. 554.

plexní kausalitu. Princip kausality a princip teleologie se zásadně nevyklučují. K tomuto poznatku nás vede hlubší noetický rozbor obou pojmů.

K teleologickému aspektu v pojetí vývoje jsme sváděni zejména povrchním pozorováním vývoje organického. Z určitého biologického zárodku vznikají vždy určité biologické tvary. Z živočišného zárodku se vyvíjí živočich, ze zárodku rostlinného rostlina. Z lidského zárodku vzniká vždycky člověk, ze zárodku zvířecího vždycky zvíře. Pozorujeme tedy, že se vývojové změny od počátku až po konečný stav, v němž se zárodek jeví již hotovým individuem, konstantně opakují. Odkud je ta pravidelnost, odkud konstantnost vývoje určitých tvarů? Musíme předpokládati, že příčinou pravidelných vývojových jevů jsou konstantní podmínky. Tyto konstantní, často neznámé podmínky vývoje považují se v biologii za zděděné vlohy neboli dispoice uložené v původním stavu (zárodku individua). Proto každý embryologický vývoj, t. j. vznik individua ze zárodku, má charakter finality, teleologie neboli účelnosti. I ve vývojové psychologii se hledal „plán“, podle něhož se staví psychická struktura. Objeviti tuto účelnost jest podle mínění některých psychologů jedním z hlavních úkolů vývojové psychologie¹. Ale tato účelnost není dosvědčena zkušeností ani v biologii ani v psychologii, nýbrž je jen předpokladem a analogickou interpretací celistvé kausality podle zažitých teleologií. Celistvá kausální spojení chápeme tak, jako by to byly skutečné teleologie.

Při adaptaci individua nelze již zjistiti takovou konstantnost a určitost v řadě změn, protože konečné stavy nejsou určeny vnitřní příčinnou soustavou relativně konstantnější, než jsou vnější a zcela nahodilé příčiny, které třeba snad působí na organismus delší dobu, způsobují tím určité, relativně ustálené změny v biologických formách jen sukcesivně působícími příčinami tak, jak to vysvětluje moderní biologie.

¹ H. Werner, tamtéž str. 6: „Die neuere Entwicklungspsychologie sucht hingegen den geistigen Bauplan aufzuspüren, auf Grund dessen die Verhaltensweisen des Kindes oder die des Naturmenschen einer bestimmten Stufe in allen Teilen einheitlich verstehbar sind: die Äußerungen des Gedächtnisses, die besondere Art des Wollens und Fühlens und die des Denkens und Handelns“. — Srov. J. M. Baldwin, *Mental development in the child and the race*. Lond. 1895.

Je jisto, že ani ve vývojové psychologii nelze dnes řešiti otázku, máme-li považovati psychický vývoj za pochod v své podstatě mechanisticky kausální¹ či teleologický². Ostatně otázka, zda je nutno považovati podstatu vývojového pochodu za děj mechanicky kausální či teleologický, nemůže míti takovou důležitost, jaká jí byla přikládána ve všech posavadních úvahách o teoretických základech vývojové psychologie. Pro sám problém psychologického vývoje má tato otázka celkem podružný význam. Tím se psychologická povaha vývoje podstatně nemění, ať již chápeme pochod kausálně či teleologicky. Tyto otázky se tedy nedotýkají zásadně otázky pojmu vývoje. Pojem psychologického vývoje dá se určití samostatně soustavným pozorováním vývojových fakt, aniž se musíme zabývati otázkou, zda je vývojový pochod kausálně mechanický či teleologický.

¹ Mechanistické kausality ve vývojové psychologii hájí behaviorismus.

² Teleologický aspekt zastává zejména německá powundtovská psychologie, jejíchž representantů bylo vzpomenuto na četných místech v úvodní části.
